

VAASAN YLIOPISTO
JOHTAMISEN YKSIKKÖ

Petra Mäkelä

AVIOLIITTOON PAKOTTAMISEN KRIMINALISOINTI SUOMESSA

Julkisoikeuden
Pro gradu -tutkielma

VAASA 2020

SISÄLLYSLUETTELO

LYHENTEET

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO	6
1.1 Tutkimuksen taustaa	6
1.2 Kysymyksenasettelu ja tutkimusongelma	6
1.3 Tutkimusmenetelmät	10
1.4 Yhteiskuntatieteellinen näkökulma	12
1.5 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne	14
2 IHMISOIKEUDET AVIOLIITON SOLMIMISESSA	16
2.1 Pakkoavioliiton määritelmä	17
2.2 Perus- ja ihmisoikeudet avioliiton solmimisessa	20
2.3 Itsemääräämisoikeus	22
2.4 Ihmisarvo ja ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet	23
2.5 Lapsiavioliitot	26
2.6 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden valvontajärjestelmät	30
2.6.1 Istanbulin sopimus	31
2.6.2 Lapsen oikeuksien sopimus	33
2.6.3 Ihmisoikeussopimusten valvonta Suomessa	35
2.7 Kunniaväkivalta ja pakkoavioliitot	39
3 NYKYINEN LAINSÄÄDÄNTÖ JA SEN MUUTOS	44
3.1 Rikoslainsäädäntö	44
3.2 Pakottaminen ja laitton uhkaus	47
3.3 Kriminaali- ja oikeuspoliittinen tutkimus	49
3.4 Avioliiton mitätöinti Suomen lainsäädäntöön?	50
3.5 Vertailu Ruotsiin	52
3.6 Ihmiskauppa	56
3.7 Alaikäisten avioliitot Ruotsissa	57
3.8 Ulkomailla tapahtuneen rikoksen tuomitseminen Suomessa	59

3.9	EIT:n tapaus lapsiavioliitosta	60
3.9.1	Tapauksen tiivistelmä	61
3.9.2	Tulkittava säätely/analyysi	63
3.10	Lähisuhdeväkivalta yleisen syytteen alaisena, vertailu	64
4	JOHTOPÄÄTÖKSET	68
4.1	Rikosoikeus ja lain arvovalta	69
4.2	Vertailu Ruotsiin	70
4.3	Toimenpiteet ja jatko	71
	LÄHDELUETTELO	75

LYHENTEET

EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
GREVIO	Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan komitea (<i>Group of experts on actions against violence against women and domestic violence</i>)
HE	hallituksen esitys
HEUNI	Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (<i>The European Institute for Crime Prevention and Control</i>)
ILO	International Labour Organization
KHO	korkein hallinto-oikeus
OM	oikeusministeriö
SFS	Svensk författningssamling (<i>Ruotsin säädöskokoelma</i>)
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
SOU	Statens offentliga utredningar
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
YK	Yhdistyneet kansakunnat

VAASAN YLIOPISTO**Johtamisen yksikkö**

Tekijä:	Petra Mäkelä
Pro gradu –tutkielma:	Avioliittoon pakottamisen kriminalisointi Suomessa
Tutkinto:	Hallintotieteiden maisteri
Oppiaine:	Julkisoikeus
Työn ohjaaja:	Niina Mäntylä
Valmistumisvuosi:	2020

Sivumäärä: 87

TIIVISTELMÄ:

Pakkoavioliitot ovat olleet enenevässä määrin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Muissa Pohjoismaissa avioliittoon pakottaminen on kriminalisoitu rikoslaissa omana rikosnimikkeenään. Suomen rikoslaista ei löydy rikosnimikettä avioliittoon pakottaminen, mutta teko voisi tulla rangaistavaksi ihmiskauppana (RL 25:3), törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3a) tai pakottamisena (RL 25:8).

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää tulisiko avioliittoon pakottaminen kriminalisoida rikoslaissa omana rikosnimikkeenään. Tutkielma syvennyy myös siihen, millainen rikos avioliittoon pakottaminen on, miksi se on ihmisoikeusrikkomus ja miten rikoksesta on säädetty Suomen rikoslaissa tällä hetkellä.

Tutkielman keskeinen käsite on pakkoavioliitto, jolle ei ole täysin yhdenmukaista kansainvälistä määritelmää. Yksinkertaisimmin sen määritellään olevan avioliitto, joka on solmittu ilman vähintään toisen osapuolen täyttä ja vapaata suostumusta. Itsemääräämisoikeus on oleellinen perusoikeus tutkittaessa avioliittoon pakottamista rikoksena ja ihmisoikeusloukkauksena.

Tutkielman pääasiallinen metodi on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Voimassa olevan oikeuden tutkimuksen lisäksi tutkielmassa on viitteitä oikeussosiologisesta tutkimuksesta. Kriminalisointiperiaatteiden kautta pyrittiin arvioimaan perusteita pakkoavioliiton erilliskriminalisoinnille. Tutkielmassa vertailtiin myös Suomen ja Ruotsin lainsäädäntöä ja niissä esiintyviä eroja avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin suhteen.

Suomen rikoslaissa pakkoavioliitto on kriminalisoitu, vaikkakaan ei omana rikosnimikkeenään, mutta asiasta ei ole lainkaan oikeustapauksia. Asiantuntijat ovatkin kritisoineet nykyistä lakia sillä, ettei se anna tarpeeksi toimivia keinoja ongelmaan puuttumiseen.

Avioliittoon pakottamista ilmenee myös Suomessa. Suomen ratifioimassa Istanbulin sopimuksessa pakkoavioliiton kriminalisointi on erikseen mainittu, mutta poliittinen mielipide ei ole yhteneväinen siitä, täyttääkö nykyinen lainsäädäntö jo tämän vaatimuksen.

AVAINSANAT: pakkoavioliitto, lainsäädäntö, rikoslaki, itsemääräämisoikeus, kriminalisointi

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Avioliitto on länsimaisen käsityksen mukaan romanttisin syin, vapaaehtoisesti solmittu liitto. Myös liitosta eroaminen on ollut laillista Suomessa ilman erityistä perustetta vuodesta 1988.¹ Verrattaessa aikaisempiin vuosikymmeniin, avioliittokäsitys on vapautunut, avioerojen moraalinen paheksunta ja ylipäättään yhteiskunnallinen yksilön kontrollointi on vähentynyt. Näistä syistä modernissa yhteiskunnassa voi olla vaikea käsittää avioliittoon pakottamista todellisena ongelmana.

Avioliittoon pakottamista ei ilmiönä ole tutkittu Suomessa kovinkaan paljon. Viranomaisten keinot ja osaaminen pakkoavioliittojen tunnistamiseen ovat jossain määrin vajavaiset. Myös tilastotietoa on hyvin rajallisesti saatavilla. Suomessa pakkoavioliitoista ei ole, eikä ongelman luonteen vuoksi voikaan olla kerättynä täysin todenmukaista tilannetta kuvaavia virallisia tilastoja.² Ilmiö on hankala tutkittava, sillä monet tapauksista jäävät piiloon.³ Myöskään EU:n tasolla ei ole selvää ja vertailukelpoista tietoa. Asiantuntijahaastattelujen (suorittavaa ja valvovaa viranomaistyötä tekevät, sekä järjestöjen edustajat) perusteella on kuitenkin selkeää, että ilmiö on olemassa ja avioliittoon pakottamista tapahtuu myös Suomessa. Joissain tapauksissa itse avioituminen tapahtuu ulkomailla, mutta ainakin avioliiton toinen osapuoli on useimmiten Suomessa vakituisesti asuva henkilö.⁴

1.2 Kysymyksenasettelu ja tutkimusongelma

Tämän tutkielman tarkoituksena on selventää tulisiko avioliittoon pakottaminen kriminalisoida rikoslaissa omana rikosnimikkeenä. Tarkoituksena on aluksi esittää, miksi avioliittoon pakottaminen on ihmisoikeuskysymys, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan ja

¹ Kangas 2012: 2.

² OM 2018: 14.

³ Linnanmäki 2019: 32.

⁴ Toivonen 2017:8.

missä tilanteissa avioliiton ei katsota olevan vapaaehtoisesti solmittu. Tutkielma pyrkii paikantamaan nykyisen sääntelyn ihmisoikeuskysymyksiin liittyvät aukot, kriminalisointien katvealueet ja tarkentamaan miten nykyistä lainsäädäntöä tulisi tulkita ilmenneissä avioliittoon pakottamistilanteissa. Tutkielma perehtyy myös pakkoavioliittoihin läheisesti kytkeytyviin lapsiavioliittoihin, sekä tilanteeseen näiden aiheiden osalta Ruotsin lainsäädännössä.

Avioliittoon pakottaminen liittyy myös lapsen oikeuksien toteutumiseen, sillä uhrin saattavat joissain tapauksissa olla alaikäisiä. Tämän vuoksi tässä tutkielmassa käsitellään pakkoavioliittoja myös lapsioikeuden näkökulmasta esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja Suomen nykyisen avioliittolainsäädännön kautta. Lapsiavioliittoja käsitellessä pyritään tarkastelemaan aihetta myös EIT:n käsittelemän tapauksen kautta.

Tutkielmassa käsitellään myös sitä, tulisiko pakkoavioliiton mitätöinti tuoda mahdolliseksi avioliittolakiin (13.6.1929/234). Tällä hetkellä avioliitto on mahdollista purkaa vain avioeron kautta.

Tässä tutkielmassa avioliittoon pakottamista käsitellään sukupuolittuneen, pääasiassa naisiin kohdistuvan väkivallan muotona. Sukupuolittuneella väkivallalla tarkoitetaan väkivallan muotoa, joka rajoittaa naisten oikeuksia ja vapautta miehiin nähden epätasa-arvoisella tavalla.⁵ Tässä tutkielmassa termejä avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliitto käytetään toisiinsa rinnasteisina termeinä.

Tutkielman pääasiallinen näkökulma on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Lainopillinen tutkimus kohdentuu voimassa olevan oikeuden tulkintaan.⁶ Voimassa oleva oikeuden tulkinnan lisäksi tutkielman näkökulma laajenee käsittäen myös oikeuskriittistä tulkintaa ja siinä on viitteitä myös oikeussosiologisesta tutkimuksesta.

⁵ YK 1992: 1.

⁶ Siltala 2004: 541.

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan avioliittoa, jota ei ole solmittu molempien osapuolten vapaasta tahdosta. Avioliittoon pakottamista esiintyy eri muodoissa. Suomessa pakkoavioliittojen yleisimpiä muotoja on tunnistettu kolme. Pakkoavioliitot voivat olla ulkomailla solmittuja, ulkomaalaisten välisiä pakkoavioliittoja, jotka voivat liittyä myös ihmiskauppaan. Joissain pakkoavioliittotapauksissa maahanmuuttajataustainen suomalainen tyttö naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Pakkoavioliittoja esiintyy myös suomalaisten miesten ja ulkomaalaisten naisten välillä. Pakkoavioliiton uhri voi olla joko alaikäinen tai täysi-ikäinen. Alaikäisten uhrien ollessa kyseessä asiaan liittyy myös lastensuojelullinen näkökulma.⁷

Muissa Pohjoismaissa pakkoavioliitto on kriminalisoitu rikoslaisissa omana rikosnimikkeensä.⁸ Tässä tutkielmassa pyritään selventämään tähän johtaneita syitä, ja etenkin Suomen ja Ruotsin välisiä eroja oikeuskäytännössä ja lainsäädännössä.

Tässä tutkielmassa avioliittoon pakottamista tarkastellaan ihmisoikeusnäkökulman ja oikeusjärjestelmän tulkinnan lisäksi kriminalisointiperiaatteiden kautta. Kriminalisointiperiaatteiden kautta tarkastellaan rikoslainsäädännön hyväksyttävyyttä. Nämä periaatteet liittyvät hyvin vahvasti perus- ja ihmisoikeuksiin ja kriminaalisointiperiaatteiden tulkinnassa käytetään perus- ja ihmisoikeusmyönteistä näkökulmaa. Kriminalisointiperiaatteet ovat: laillisuusperiaate, ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate, oikeushyvien suojelun periaate, ultima ratio-periaate ja hyöty-haitta-punninnan periaate.⁹

Laillisuusperiaatteen liittyvä vaatimus rikosoikeudellisen lainsäädännön riittävästä täsmällisyydestä. Laillisuusperiaate tarkoittaa, että rikoksen tunnusmerkistö täytyy tulla ilmi riittävän täsmällisesti. Tämä tarkoittaa, että säännöksen sanamuodon tulee olla niin selkeä, että käy ilmi, onko jokin toiminta rangaistavaa.¹⁰ Rikoslain 3 luvun 1 §:ssä laillisuusperiaate on määritelty seuraavalla tavalla:

⁷ Toivonen 2017: 11.

⁸ Sveriges riksdag, kommittédirektiv 2017:25.

⁹ Melander 2016: 20.

¹⁰ Melander 2016: 22.

”Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.

Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.”

Ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate tulee esiin jo Suomen perustuslain (11.6.1999/731) ensimmäisessä pykälässä, jossa on määritelty, että valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden. Ihmisarvon määrittely käsitteenä ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Rikosoikeudellisesta näkökulmasta ihmisarvon merkitys liittyy vahvasti yksilön autonomiaan ja itsemääräämisoikeuteen. Yksilöllä on vapaus ja oikeus tehdä omaan toimintaansa liittyviä päätöksiä, joten kun arvioidaan, onko jokin teko rikos, punnitaan sitä olisiko yksilöllä ollut kyky ja tilaisuus toimia toisin.¹¹

Oikeushyvien suojelun periaate tarkoittaa, että rikossäännöksellä on täsmällisesti määritelty suojelun kohde. Rikosoikeudellisen sääntelyn tulee siis olla tarkoitussidonnaista. Pakkoavioliiton kriminalisoinnissa on kyse yksilön perusoikeuksien suojelemisesta.¹²

Ultima ratio-periaate tarkoittaa sitä, että rikosoikeudellisen järjestelmän käyttö on viimeisijainen puuttumisen keino ja yhteiskunnallisiin ongelmiin tulisi puuttua ensisijaisesti muilla toimenpiteillä. Tarpeeksi vakavat rikokset on katsottu tarpeelliseksi säätää erikseen lailla kielletyksi. Lainsäädännön tarkoituksena on rangaistavuuden säädön lisäksi myös vaikuttaa ihmisten asenteisiin. Ultima ratio-periaatteen tausta-ajatuksena on, että yhteiskunnallisiin ongelmiin ja moitittaviin käyttäytymismuotoihin puututtaisiin ensisijaisesti muilla kuin rikosoikeudellisilla keinoilla.¹³ Näitä keinoja voivat olla esimerkiksi koulutus ja tiedottaminen sekä sosiaalihuollolliset toimet.

Hyöty-haitta-punninnan periaate kriminalisointiperiaatteena tarkastelee rikosta käytännönläheisestä näkökulmasta. Tietyn teon kriminalisoinnilla on tarkoitus saavuttaa suurempaa hyötyä kuin mitä teon aiheuttamat haitat ovat.¹⁴ Kriminalisoinnilla saavutettavat

¹¹ Melander 2016: 24.

¹² Melander 2016: 25.

¹³ Melander 2016: 26.

¹⁴ Kotanen 2010: 374.

hyödyt ovat ennen kaikkea preventiivisiä eli ennalta ehkäiseviä. Hyödyksi voidaan lukea myös tietyn teon kriminalisoinnin mahdollisesti aiheutuva turvallisuuden tunteen ja hyvinvoinnin lisääntyminen.¹⁵ Kriminalisoinnin haittapuolia voivat olla esimerkiksi sen aiheuttamat toiminnalliset rajoitukset, ei-toivotut yhteiskunnalliset sivuvaikutukset sekä kriminalisoinnin kustannusvaikutukset. Hyöty-haitta-punninnan periaate on erityisen tärkeä siksi, että se laajentaa kriminalisoinnin näkökulmaa ja perusteita koskemaan koko yhteiskuntaa.¹⁶

1.3 Tutkimusmenetelmät

Lainoppi on julkisoikeudellisessa tutkimuksessa pääosin sovellettava tutkimussuuntaus. Lainoppi on niin kutsuttu tulkintatiede. Lainopillisessa tutkimuksessa tiedon kohteena on ennen kaikkea vallitseva oikeusjärjestys.¹⁷ Oikeusdogmaattinen eli lainopillinen tutkimusmenetelmä tarkoittaa tämän tutkielman osalta sitä, että pakkoavioliiton kriminalisointia käsitellään myös kriittisen lainopin kautta. Lainopissa on erilaisia tulkintaideologioita toisaalta vallitsevan lainopin (voimassa oleva lainsäädäntö) ja kriittisen oikeustutkimuksen näkökulmista. Vallitsevan lainopin alainen tulkinta keskittyy itse lakitekstin merkitykseen sekä lainsäätäjän historialliseen tarkoitukseen, ja jättää pitkälti huomioimatta oikeuden yhteiskunnalliset vaikutukset. Lainopin kriittinen tulkintamuoto ottaa huomioon myös nämä vaikutukset.¹⁸ Kun pakkoavioliittoa tarkastellaan yhteiskunnallisena ongelmana, kriittisellä lainopin tulkinnalla on suuri merkitys, sillä ongelmaa täytyy tarkastella laajemmasta näkökulmasta kuin nykyistä lakia säätäessä on otettu huomioon. Vaikka avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta on mahdollista tarkastella ihmiskauppalainsäädännön kautta, lainsäätäjän tahto on tämän ongelman suhteen epätarkasti määritelty, sillä ihmiskauppalainsäädännössä ei mainita erikseen, että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisessa voi olla kyseessä myös avioliitto. Lainsäädäntöprosessi on liian hidaskäyttöön ajan tasalla kaikista yhteiskunnallisista ongelmista, jonka takia lain

¹⁵ Melander 2008: 480–487.

¹⁶ Melander 2012: 27–28.

¹⁷ Kaisto 2005: 162.

¹⁸ Siltala 2001: 121–122.

ulkopuolelle jää suuri tulkinnanvarainen ja harmaa alue.¹⁹ Monet ihmisoikeuskysymykset jäävät tälle nk. harmaalle alueelle, sillä ei välttämättä ole tarpeeksi poliittista tahtoa ja yhteisymmärrystä niihin liittyvien lakien tarkentamiseksi ja/tai muuttamiseksi.

Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan lähtökohta tulee selkeästi esiin myös perustuslain 22 §:ssä, jossa on säädetty, että *julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen*. Perus- ja ihmisoikeussidonnainen laintulkintaoppi on merkityksellinen pakkoavioliittoa tutkiessa, sillä avioliittoon pakottaminen rikkoo useita yksilön perusoikeuksia, kuten itsemääräämisoikeutta, henkilökohtaista vapautta sekä sopimusvapautta. Hallituksen esityksessä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta henkilökohtainen vapaus on määritelty olevan yleisperusoikeus, joka suojaa fyysisen vapauden ohella myös ihmisen vapaata tahdonilmaisua sekä itsemääräämisoikeutta.²⁰

Voimassa olevan lainsäädännön tarkastelun lisäksi tämä tutkielma pyrkii selventämään lain muuttamiseen ja tarkentamiseen löytyviä perusteltavissa olevia syitä. Lainopillisessa tutkimuksessa on mahdollista käyttää myös naisnäkökulmaa, joka tarkoittaa, että oikeutta ja yhteiskuntaa arvioidaan erityisesti siitä näkökulmasta, kuinka hyvin lainsäädäntö, viranomaiskäytäntö, toteutuneet tuomiot ja erilaiset säädökset toteuttavat sukupuolten välillä tasa-arvoa sekä naisten yhteiskunnallisen aseman parantamista. Naisoikeustutkimus on osa yleistä naistutkimusta.²¹ Naistutkimus on terminä vanhentunut, ja nykyään käytetään termiä sukupuolentutkimus.

Lähdeaineistona tässä tutkielmassa on käytetty Suomen ja Ruotsin lain lisäksi oikeuskirjallisuutta, lainvalmistelumateriaaleja Suomessa ja Ruotsissa, alan artikkeleita sekä muuta tutkimusaineistoa. Avioliittoon pakottamisesta ei ole saatavilla suomalaisia oikeustapauksia, mutta kriminalisoinnin perusteita on pyritty selventämään ulkomaisten lähteiden ja EIT:n oikeustapauksen kautta. Tutkielmassa on hyödynnetty myös saatavilla olevaa kansainvälistä tilastomateriaalia ja viranomaisohjeita liittyen lapsiavioliittoihin, pakkoavioliittoihin ja lumeavioliittoihin. Oikeusministeriö on julkaissut maaliskuussa

¹⁹ Kurkela 2009: 462.

²⁰ HE 309/1993: 46.

²¹ Siltala 2004: 574.

2020 oppaan, jonka tarkoitus on tarjota tietoa ja apua viranomaisille pakkoavioliittojen tunnistamiseen. Oppaan tarkoituksena on myös lisätä tietoa avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta.²²

1.4 Yhteiskuntatieteellinen näkökulma

Tutkielmassa käytetään osittain myös oikeussosiologista näkökulmaa ongelman hahmottamiseksi. Oikeussosiologia pyrkii selvittämään oikeuden yhteiskunnallista merkitystä, ja käyttämään laajemmin yhteiskuntatieteellisiä metodeja oikeuden tulkinnassa. Oikeuden ja yhteiskunnan ei voi nähdä olevan toisistaan irrallisia ilmiöitä, vaan oikeussosiologia tutkii oikeutta yhteiskunnassa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa.²³ Oikeussosiologiaa on mahdollista käyttää apukeinona selvitettäessä sitä, millaisena ongelmana avioliittoon pakottaminen suomalaisessa yhteiskunnassa nähdään. Tämä tutkielma ei kuitenkaan sisällä haastatteluaineistoa, mutta asiantuntijahaastatteluita on hyödynnetty useassa lähdeaineistossa.

Oikeussosiologia liittyy oikeustieteelliseen tutkimukseen siinä mielessä, että sen avulla pyritään saamaan oikeustieteeseen empiiristä näkökulmaa. Joskus empiirispainotteisesta oikeussosiologisesta tutkimuksesta käytetäänkin termiä empiirinen oikeustutkimus. Oikeussosiologialla haetaan oikeustieteessä todellisuutta koskevan tiedon analyttistä käsittelyä. Laaja yhteiskuntatieteellisiä metodeja hyödyntävä katsantokanta lainvalmistelussa ja laintulkinnassa auttaa ottamaan huomioon erilaisia oikeudellisia ilmiöitä. Oikeussosiologisen tutkimuksen piirissä on aiheita kuten luottamus oikeuslaitokseen, vaihtoehdotiset konfliktinratkaisut, prosessikynnys ja tuomioistuimet yleensä.²⁴ Oikeussosiologisella tutkimuksella on merkitystä myös, kun tarkastellaan pakkoavioliiton kriminalisointia. Oliko kriminalisoinnista hyötyä, jos luottamus tuomioistuimiin ja viranomaisiin on niin heikkoa, ettei avioliittoon pakottamisen tapaisesta arkaluontoisesta asiasta edes lähdetä tekemään rikosilmoitusta?

²² OM 2020a.

²³ Ervasti 2012: 18.

²⁴ Ervasti 2012: 10–14.

Oikeussosiologian merkitys oikeustieteellisen tutkimuksen rinnalla on kasvanut myös sen takia, että perusoikeuksilla on oikeudessa entistä suurempi merkitys. Samalla myös empiirisen tiedon tarve järjestelmän toiminnasta on kasvanut. Euroopan ihmisoikeussopimuksen, Suomen perustuslain ja ihmisoikeuksien kansainvälisen julistuksen mukaan perusoikeuksia ovat oikeudensaantimahdollisuudet, oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja tehokkaat oikeussuojakeinot. Siitä, miten hyvin nämä perusoikeudet todellisuudessa toteutuvat, tarvitaan empiiristä tietoa ja tutkimusta.²⁵

Erilaisten yhteiskunnallisten ongelmien oikeustieteellisessä tutkimuksessa oikeusdogmatiikan on kritisoitu olevan liian kapeakatseinen tutkimusmenetelmä. Jaakko Husa on jakanut oikeusdogmatiikkaan liittyvän kritiikin neljään pääryhmään:

1. oikeustieteen metodit ovat riittämättömät selvittämään yhteiskunnallisesti merkittäviä ongelmia
2. oikeustiede painottaa liiaksi sisäistä näkökulmaa oikeuteen
3. oikeustieteen tutkimuskohteena pitäisi olla kaikki oikeudelliset ilmiöt, ei ainoastaan oikeusnormit ja oikeudelliset päätökset
4. oikeustiedettä olisi lähennettävä muihin yhteiskuntatieteisiin.²⁶

Oikeusdogmatiikan lisäksi tarvitaan myös oikeussosiologiaa monipuolisemman tutkimuksen aikaansaamiseksi. Rikosoikeudessa hyväksytään laajasti empiirisen tiedon tarve ja käyttökelpoisuus (kriminologiassa) huomattavasti laajemmin kuin monilla muilla oikeuden aloilla.²⁷ Oikeussosiologiassa pyritään selittämään ilmiöiden syitä ja seurauksia ja ymmärtämään oikeudellisia ilmiöitä ja vuorovaikutussuhteita. Oikeusdogmatiikka taas ei ole kiinnostunut näistä asioista, vaan keskittyy voimassa olevaan oikeuteen.²⁸ Pakkoavioliittoaihetta tutkiessa oikeusdogmatiikka ei ole yksistään riittävä tutkimusmenetelmä, sillä pelkän lainopillisen tutkimuksen myötä lain muutostarpeet ja niiden taustat jäisivät kokonaan tutkimatta.

²⁵ Ervasti 2012: 17–18.

²⁶ Husa 1995: 141–142.

²⁷ Ervasti 2012: 27.

²⁸ Ervasti 2012: 19.

1.5 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne

Tutkielman rakenne koostuu nykyisen lainsäädännön, oikeusperiaatteiden ja kansainvälisten sopimusten tarkastelusta avioliittoon pakottamisen näkökulmasta. Tavoitteena on selvittää millä perusteilla kansallinen lainsäädännön muutos olisi tarpeellista.

Ensimmäisessä pääluvussa johdannon jälkeen tutkielma käsittelee avioliittoa perus- ja ihmisoikeuksien ja etenkin itsemääräämisoikeuden kautta. Itsemääräämisoikeuden lisäksi tutkimukseen liittyvät vahvasti myös muut perusoikeudet. Kriminalisointiperiaatteiden kautta tarkastellaan millä perustein vaatimukset täyttyvät avioliittoon pakottamisen suhteen.

Ensimmäisessä pääluvussa käsitellään tarkemmin pakkoavioliittoja myös osana ihmiskauppaa ja niin kutsuttua kunniaväkivaltaa. Kunniaväkivalta on laaja ja monitahoinen ongelmakokonaisuus.²⁹ Tarkoituksena on tässä tutkielmassa kohdentaa, mitkä seikat kunniaan liittyvässä väkivallassa kytkeytyvät pakkoavioliittoihin. Kunniaväkivallan tunteminen ja tunnistaminen ovat oleellisessa osassa viranomaistyötä ja uhrien tunnistamista, jotta heidät on mahdollista saattaa avun piiriin.

Ensimmäisessä pääluvussa käsitellään myös lapsen oikeuksia ja lapsiavioliittoja. Lapsioikeuden näkökulmalla on vahva merkitys avioliittokysymyksissä. Tiukimman tulkinnan mukaan lapsiavioliitto on aina pakkoavioliitto.³⁰ Alaikäisten solmimisiin avioliittoihin liittyy monia eettisiä kysymyksiä, kuten tulkinta siitä, voiko alaikäinen eli vajaavaltainen henkilö tehdä tosiasiallisesti itsenäisen päätöksen avioliitosta. Lapsen oikeuksien sopimusta tarkastellaan verraten sitä avioliiton solmimisen vaikutukseen lapsessa.

Toisessa pääluvussa käsitellään nykyistä lainsäädäntöä Suomessa ja Ruotsissa. Tarkoituksena on kartoittaa oleellisimmat lainsäädäntöjen erot avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnissa ja tämän vertailun kautta tarkastella, olisiko lainsäädännön muutos tarpeellista toteuttaa myös Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuksen tarkastelun kautta pyritään

²⁹ Hansen, Sams, Jäppinen & Latvala 2016: 12.

³⁰ Toivonen 2017: 4.

tarkentamaan mitkä ovat ne toimenpiteet, jotka ongelman kartoittamiseksi on jo tehty. Tässä pääluvussa pyritään selventämään myös ulkomailta tapahtuneita pakkoavioliittoja ja miten niiden tuomitseminen on mahdollista Suomessa. Joissain tapauksissa Suomen kansalainen saatetaan viedä ulkomaille, jossa avioliitto solmitaan ilman kyseisen henkilön suostumusta. Pakkoavioliitot nousevat esiin myös turvapaikanhakijoiden puhutte- luissa ja perheenyhdistämistilanteissa.³¹

Toisen pääluvun nykyisen lainsäädännön tarkasteluun liittyy myös vertailu lähisuhdevä- kivallan muuttamisesta yleisen syytteen alaiseksi vuonna 2011. (RikosL 21 luku 16§) Tällä hetkellä avioliittoon pakottamista voitaisiin teoriassa käsitellä asianomistajarikok- sena, mikä tarkoittaa sitä, että uhrin tulisi tehdä asiasta itse rikosilmoitus. Lähisuhdevä- kivallassa on monia samanlaisia piirteitä kuin avioliittoon pakottamisessa. Molemmissa tapauksissa uhrin ja tekijän läheisen suhteen vuoksi uhrin tosiasiallinen mahdollisuus ri- kosilmoituksen itsenäiseen tekemiseen on heikko.

Viimeisessä luvussa käsitellään tutkielman johtopäätöksiä, jossa koostetaan yhteen tehdyt havainnot ja pyritään tiivistämään tutkimusongelmaan saadut vastaukset, sekä avaamaan mitä toimenpiteitä aiheeseen liittyen on jatkossa tiedossa. Tutkielman tarkoituksena on sekä tuoda esiin aiheen ihmisoikeusnäkökulma että selventää lainsäädännön käytännön vaikutuksia.

³¹ OM 2019: 5.

2 IHMISOIKEUDET AVIOLIITON SOLMIMISESSA

Itsemääräämisoikeus on yksi merkittävimmistä ihmisoikeuksista. Itsemääräämisoikeuteen kuuluu erityisesti mahdollisuus taloudelliseen ja sopimukselliseen itsenäisyyteen. Itsemääräämisoikeus perustuu oletukselle ihmisten samankaltaisuudesta: yhdenvertaisille ihmisille kuuluvat yhdenvertaiset oikeudet määrätä heitä itseään koskevista asioista. Itsemääräämisoikeus on osa henkilökohtaista vapautta. Vapaus on kenties yksi perustavanlaatuisimmista oikeuksista. Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Suomessa toteutetun perusoikeusuudistuksen yhteydessä itsemääräämisoikeus määriteltiin hallituksen esityksessä olevan oikeus *“määrätä itsestään ja toimistaan”*.³² Itsemääräämisoikeuden myötä jokaisella on oikeus itse päättää, solmiiko avioliiton vai ei, ja kenen kanssa.³³

Kansallisen lainsäädännön taustalla vaikuttavat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joihin Suomi on sitoutunut. Merkittävimpiä näistä ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja pakkoavioliittoihin vahvasti liittyvä Istanbulin sopimus eli Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä.³⁴

Suomessa toteutettiin perusoikeusuudistus 2000-luvun vaihteessa. Rikosoikeuseettisessä keskustelussa alettiin tuolloin entistä enemmän keskittyä perus- ja ihmisoikeusmyönteiseen lainsäätämiseen ja -tulkintaan. Muutos tapahtui jo Suomen liittyttyä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990.³⁵

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on määritelty oikeus avioliittoon 12 artiklassa. Jokaisella avioliittoiässä olevalla miehellä ja naisella on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti. Avioliitto voidaan solmia vain molempien puolisoitten vapaan ja täyden suostumuksen perusteella.

³² HE 309/1993: 42.

³³ Pellonpää, Gullas, Pölönen & Tapanila 2012: 316–317.

³⁴ Ihmisoikeusliitto 2010: 657.

³⁵ Lahti 2014: 100.

Suomessa avioliittolain muutos tuli voimaan maaliskuussa 2017, jolloin myös samaa sukupuolta oleville henkilöille tuli oikeus solmia avioliitto. Suomessa avioliittoa ei ole mahdollista mitätöidä, toisin kuin esimerkiksi Italiassa ja Kreikassa³⁶, vaan avioliitto on mahdollista purkaa vain avioeron kautta. Poikkeuksen muodostaa avioliittolain 19 §, jonka mukaan vihkimistä voidaan pitää mitättömänä, jos se ei ole tapahtunut siten kuten lain 15 § edellyttää tai jos vihkimisen toimittanut henkilö on ilman vihkimisoikeutta. Avioliitto voidaan katsoa mitättömäksi myös silloin, jos vihkijä ei ole saanut molemmilta henkilökohtaista suostumusta vihkimiseen. Tällöin avioliittoa ei siis mitätöidä, vaan sitä ei katsota virallisesti lainkaan solmituksi.³⁷

2.1 Pakkoavioliiton määritelmä

Avioliittolain 2 §:ssä määritellään puolisoiden olevan keskenään yhdenvertaisia. Oikeus avioitua haluamansa kumppanin kanssa, tai olla kokonaan solmimatta avioliittoa on turvattu ihmisoikeutena. Täten avioliittoon pakottaminen on ihmisoikeusloukkaus. Pakkoavioliitolle ei ole olemassa kansainvälisesti täysin yhdenmukaista määritelmää.³⁸

Pakkoavioliitto määritellään yksinkertaisimmillaan avioliitoksi, joka on solmittu ilman toisen tai molempien osapuolien täyttä suostumusta tai johon heidät tai jompikumpi heistä on pakotettu tai painostettu.³⁹ Painostaminen tarkoittaa joko fyysistä, psyykkistä, taloudellista tai uskonnollista painostamista. Uskonnollisella tai hengellisellä painostuksella tarkoitetaan uskonnollisen yhteisön henkistä kontrollia jäseniinsä käytöksen, ajattelun, tunteiden ja informaation valvonnan kontrolloinnilla⁴⁰. Näissä tilanteissa kyse on yleensä useammasta erityyppisestä painostamisen keinosta. Itsemääräämisoikeuden tosiasiallinen käyttö pakkoavioliittotilanteessa ei aina ole mahdollista johtuen uhrin alisteisesta ja usein henkisesti sekä taloudellisesti riippuvaisesta asemasta.⁴¹

³⁶ Euroopan oikeudellinen verkosto 2020.

³⁷ Hansen ym. 2016: 82.

³⁸ Toivonen 2017: 1.

³⁹ Hansen ym. 2016: 78.

⁴⁰ Uskontojen uhrien tuki UUT ry 2018.

⁴¹ Toivonen 2017: 1.

Suostumusta käsitellään avioliittoon pakottamisen yhteydessä hieman eri tavalla kuin suostumusta rikosten yhteydessä yleensä. Suostumusoppi on oikeuskirjallisuudessa kehitetty ja sen katsotaan soveltuvan vain harvoin rikoksiin. Asianomistaja voi antaa suostumuksen vähäisiin itseensä kohdistuviin rikoksiin, mutta vakavissa rikoksissa, kuten ihmiskaupparikoksissa, se ei ole mahdollista. Ihmiskaupparikoksissa oleellista on, jos näennäisen suostumuksen saamiseen on käytetty rikoslain 25 luvun 3 §:ssä mainittuja keinoja, kuten riippuvaisen aseman hyväksikäyttö, painostaminen tai erehdyttäminen.⁴² Pätevän suostumuksen antaminen avioliiton solmimistilanteessa edellyttää, että henkilöllä, joka suostumuksensa antaa, on riittävä kyky tehdä päätös itsenäisesti, myös tietoa ja aikaa harkita. Pätevää suostumusta ei ole mahdollista antaa, jos päätös tehdään pakon, manipuloinnin tai painostuksen alaisena.⁴³ Pakkoavioliitoissa oleellista ei ole ainoastaan alun perin saatu näennäinen suostumus, vaan myös se, onko avioliiton osapuolilla tosiasiallista mahdollisuutta irtautua liitosta niin halutessaan. Vapaaehtoisuuden tulisi toteutua koko avioliiton ajan. Jos ihmiskaupan keinoja käytetään myöhemmässä vaiheessa uhrin kontrolloimiseksi, ei alkuperäisellä suostumuksella ole enää painoarvoa.⁴⁴

Miksi päädytään tilanteisiin, jossa avioliittoon pakottamista voi tapahtua? Useimmiten uhri on riippuvaisessa asemassa ja turvattomassa tilassa. Turvattomassa tilassa avioliittoon pakotettava uhri voi olla esimerkiksi vaikean taloudellisen tilanteen, asunnottomuuden, vakavan sairauden, päihteiden käytön, nuoren iän tai pakolaisuuden vuoksi. Pakottamiseen saattaa liittyä myös vapauden riistoa tai valtaan ottamista. Toisen ottaminen valtaan tarkoittaa sitä, että henkilö paitsi menettää vapautensa, myös joutuu valtaan ottajan määräysvallan alaiseksi. Valtaan ottajan määrittämällä saavan hallinnan kohteena olevaan henkilöön. Kysymys on siis pidemmälle menevästä toiminnasta kuin pelkästä vapaudenriistosta.⁴⁵

⁴² OM 2012: 29–30.

⁴³ Toivonen 2017: 12.

⁴⁴ OM 2012: 75–76.

⁴⁵ OM 2012: 18.

Pakkoavioliitto voi syntyä suvun painostuksesta jo avioliiton osapuolen ollessa lapsi. Tällöin puolisoilla ei ole ollut mahdollisuutta itse vaikuttaa puolisovalintaansa.⁴⁶ Pakkoavioliittoon voi liittyä myös taloudellinen näkökulma. Näissä tapauksissa nainen luvataan tai annetaan raha- tai luontaisuuritusta vastaan avioliittoon ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä tai kun naista kohdellaan avioliitossa omaisuutena, joka on oikeus luovuttaa tai myydä eteenpäin, tai luovuttaa perintönä toiselle henkilölle.⁴⁷ Ihmisen kohteleva omaisuus missä tahansa olosuhteissa rikkoo ihmisoikeuksia perustavanlaatuisella tavalla.

Pakkoavioliitot liittyvät vahvasti valeavioliittoihin, joita solmitaan oleskelulupatarkoituksessa. Ilmiö on osa ihmiskauppaa ja siihen liittyy hyväksikäyttöä, uhrien fyysistä ja henkistä kontrollointia, uhkailua sekä fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa. Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI on julkaissut 2016 tutkimuksen valeavioliitoista osana ihmiskauppaa. Tutkimus keskittyi avioliittoihin, jotka solmitaan oleskelulupatarkoituksessa ja joihin liittyy ainakin jonkinasteista hyväksikäyttöä. Myös oleskelulupatarkoituksessa solmituissa liitoissa saattaa olla kyse avioliittoon pakottamisesta tai tällaisesta avioliitosta voi myöhemmin tulla pakkoavioliitto. Tutkimus ei kuitenkaan kohdistunut Suomeen, vaan siinä tarkasteltiin tilannetta Virossa, Latviassa, Liettuassa ja Slovakiassa. Ilmiöiden esilletulo ja haasteet niiden käsittelyssä ovat kuitenkin hyvin samanlaisia ja tutkimustuloksia voidaan käyttää ongelmien havaitsemiseen ja käsittelyyn myös Suomessa. Tutkimuksesta käy selkeästi ilmi, että pakkoavioliittojen uhrit ovat enimmäkseen naisia. Myös miehet voivat joutua pakotetusti solmimaan avioliiton, mutta tutkimuksen perusteella tämä on selvästi harvinaisempaa kuin naisten kohdalla.⁴⁸

Toivosen vuonna 2017 tekemien asiantuntijahaastattelujen perusteella Suomessa tapahtuvat pakkoavioliitot on ryhmitelty seuraavalla tavalla:

⁴⁶ Kangas 2013: 104.

⁴⁷ OM 2012: 19.

⁴⁸ HEUNI 2016.

1) Ulkomailla solmitut, ulkomaalaisten väliset pakkoavioliitot. Nämä pakkoavioliitot tulevat usein ilmi esimerkiksi turvapaikanhakuprosessissa. Tapaukset ovat moninaisia ja ne voivat liittyä myös ihmiskauppaan.

2) Maahanmuuttajataustainen (mutta Suomessa asuva ja usein myös Suomen kansalainen) tyttö naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Avioliittoon pakottamiseen voivat vaikuttaa kulttuuriset syyt, oleskeluluvan saaminen tai molemmat yhdessä.

3) Suomessa asuva ja Suomen kansalaisuuden omaava mies solmii avioliiton ulkomalaisen naisen kanssa. Avioliitto solmitaan näennäisesti yhteisymmärryksessä, mutta tosiasiasa ulkomainen vaimo joutuu avioliitossa esimerkiksi seksuaalisesti ja taloudellisesti hyväksikäytetyksi. Uhkailun ja alistamisen seurauksena naisella ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia poistua liitosta.⁴⁹

Pakkoavioliittoja ei tule sekoittaa järjestettyihin avioliittoihin. Joskus rajanveto voi kuitenkin olla vaikeaa. Järjestetystä tai oma-aloitteisesti solmitusta avioliitosta voi myös tulla pakkoavioliitto silloin, kun puoliso ei pääse avioliitosta pois halutessaan.⁵⁰

2.2 Perus- ja ihmisoikeudet avioliiton solmimisessa

Ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisesti tärkeinä pidettyjä oikeuksia, jotka kuuluvat kaikille henkilön *“rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään”* katsomatta, kuten ne on määritelty YK:n ihmisoikeusjulistuksen 2. artiklassa. Yleiset ja yhtäläiset ihmisoikeudet velvoittavat kansallista lainsäätäjää ja lainsoveltajaa.⁵¹

Oikeus vapautteen ja turvallisuuteen on määritelty EIS:n 5. artiklassa. Henkilökohtaisella vapaudella on keskeinen merkitys eurooppalaisessa perusoikeuskäsityksessä. Artikla

⁴⁹ Toivonen 2017: 11.

⁵⁰ Hansen ym. 2016: 81.

⁵¹ Siltala 2004: 585.

käsittelee erityisesti vapaudenriistoa ja avioliittoon pakottamisen voi nähdä olevan yksi vapaudenriiston muodoista liittyen vahvasti etenkin henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen. Artiklassa turvataan eritoten yksilön vapaus siten, ettei valtio voi mielivaltaisesti sitä riistää. Säännöksen voidaan kuitenkin katsoa koskevan myös yksilöiden välistä käyttäytymistä. Valtion tulee asettamallaan säädöksillä suojata yksilön vapautta myös toisen yksilön tekemältä vapaudenriistolta, pakottamiselta ja epäinhimilliseltä kohtelulta. Epäinhimillisen kohtelun kieltö liittyy ihmisarvon käsitteeseen.⁵²

Avioliiton solmiminen on osa sopimusvapautta, sillä se on juridisesti katsottuna määrämuotoinen sopimus kahden osapuolen välillä. Avioitumisella on erilaisia oikeusvaikutuksia, jotka on tarkemmin määritelty avioliittolaissa, isyyslaissa (13.1.2015/11) sekä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361). Sopimusvapaus tarkoittaa, että osapuolilla on yhtäläinen vapaus tehdä tai olla tekemättä sopimus. Sopimuksen syntyminen edellyttää molempien osapuolten vapaaehtoista tahdonilmaisua.⁵³

Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta on turvattu EIS:n 8. artiklassa. Ensisijaisena tarkoituksena on suojata yksilön vapautta viranomaisten puuttumista vastaan, mutta artikla edellyttää myös valtiota tekemään positiivisia toimenpiteitä näiden oikeuksien turvaamiseksi.

Pakkoavioliitot ovat osa laajempaa sukupuolittuneen väkivallan ongelmaa, joten niiden rangaistavuutta tulee tarkastella jo kansainvälisestä ihmisoikeusnäkökulmasta lähtien, ei ainoastaan kansallisen lainsäädännön kautta.

Suomi on Euroopan neuvoston jäsenvaltiona allekirjoittanut Euroopan neuvoston yleis-sopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli niin kutsutun Istanbulin sopimuksen vuonna 2011. Sopimuksen pääpaino on naisiin kohdistuva väkivallan yleisyyden tunnustamisessa ja muun muassa sen tiedostamisessa, että naiset ja tytöt ovat alttiimpia sukupuoleen perustuvalla väkivallalla kuin

⁵² Pellonpää ym. 2012: 391.

⁵³ Hemmo 2006: 61–62.

miehet. Sopimuksen 37. artiklassa määrätään, että avioliittoon pakottaminen tulee säätää rangaistavaksi. Sopimuksen allekirjoittavien valtioiden tulee myös pitää huoli siitä, että pakottamalla solmitut avioliitot voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa ilman että siitä aiheutuu uhrille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa. (32 artikla)

2.3 Itsemääräämisoikeus

Hallituksen esityksessä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta henkilökohtainen vapaus on määritelty olevan yleisperusoikeus, joka suojaa fyysisen vapauden ohella myös ihmisen vapaata tahdonilmaisua sekä itsemääräämisoikeutta.⁵⁴ Itsemääräämisoikeuden voidaan nähdä myös jäsentävän ihmisen ja yhteiskunnan suhdetta, ollen niin sanotusti ihmisyyden ytimessä. Kun termi itsemääräämisoikeus puretaan osiin, siitä on mahdollista löytää vapaus, oikeus valita ja päättää omasta elämästään ja identiteetistään. Itsemääräämisoikeuden kysymykset tulevat esiin erilaisten ihmisryhmien ja vähemmistöjen oikeuksien toteutumisessa.⁵⁵

Itsemääräämisoikeus on oleellinen perusoikeus myös sosiaali- ja terveydenhuollossa. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785) määrittelee 6 §:ssä että potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Terveystieteissä itsemääräämisoikeus tarkoittaa, että potilaalla on oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Potilaan tulee antaa suostumuksensa hoitotoimenpiteisiin vapaasta tahdostaan ja tietoisena kaikista asiaan vaikuttavista seikoista.⁵⁶ Yhteisymmärryksen ja vapaan tahdon käsitteet ovat sovellettavissa myös avioliiton solmimistilanteisiin itsemääräämisoikeutta tulkittaessa. Terveystieteissä potilas saattaa olla pysyvästi tai pidemmän aikaa tosiasiallisesti kykenemätön käyttämään itsemääräämisoikeuttaan esimerkiksi pitkäaikaisen tajuttomuuden vuoksi. Näissä tilanteissa toimitaan potilaan arvioidun edun pohjalla, mikäli selvitystä omasta tahdosta ei saada.⁵⁷ Hoitopäätöksissä on kuitenkin kyse potilaan terveydestä tai jopa hengen säilymisestä, joten päätös saatetaan joutua tekemään saatavilla

⁵⁴ HE 309/1993: 46.

⁵⁵ Kajava 2018.

⁵⁶ Valvira 2018.

⁵⁷ Valvira 2018.

olevien tietojen pohjalta. Avioliiton solmiminen ei ole välttämätön toimi, joten päätöstä ei voi tehdä kukaan toinen avioliiton osapuolen sijasta.

Itsemääräämisoikeutta on määritelty myös muistisairaiden hoidosta annetuissa ohjeissa. Muistisairaus ei automaattisesti poista itsemääräämisoikeutta, vaan muistisairas ihminen voi olla kykenevä kuitenkin tekemään itseään koskevia päätöksiä hoitoon liittyen, vaikkei esimerkiksi taloudellisten asioiden hoito olisi enää mahdollista.⁵⁸

Itsemääräämisoikeus on itsestänselvyys, mutta todellisuudessa se ei aina toteudu Suomessa. Kritiikkiä itsemääräämisoikeuden toteutumatta jäämiseen ovat saaneet esimerkiksi vammaispalvelut, sekä julkisessa keskustelussa laajasti ollut translaki (*transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki, 563/2002*). Nykyinen translaki ei toteuta transihmisten oikeutta itse määritellä sukupuolensa, sillä juridinen sukupuolen vahvistaminen vaatii vielä tällä hetkellä todistuksen lisääntymiskyvyttömyydestä.⁵⁹

Oikeushyvien suojelun periaatteen mukaisesti kriminalisoinnilla on määritelty kohde, jota suojellaan. Avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnilla pyritään suojelemaan henkilön itsemääräämisoikeutta avioliiton solmimistilanteessa.

2.4 Ihmisarvo ja ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet

Rikoslain 25 luvussa käsitellään vapautteen kohdistuvia rikoksia. Luvussa ei mainita lainkaan sanaa avioliitto, mutta avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta voidaan tulkita 25 luvun kolmannen, ihmiskauppaa käsittelevän pykälän kautta:

”Joka

- 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,*
- 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,*
- 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai*
- 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön*

⁵⁸ Valvira 2018.

⁵⁹ Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä 2020.

kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.”

Avioliittoon pakottamisen kriminalisointia tarkastellessa lakitekstissä olennaisia kohtia ovat etenkin uhrin alistainen asema, painostaminen, määräysvaltaan ottaminen, seksuaalinen hyväksikäyttö sekä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen.

Lakitekstissä mainitut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet eivät ole yksinkertaisesti määriteltävät. Ihmisarvo on itsestään selvästi jokaiselle ihmiselle kuuluva, mutta kun tätä arvoa lähdetään tarkastelemaan syvemmin, ei termin avaaminen ole helppo tehtävä. Filosofi ja lääketieteellisen etiikan professori Veikko Launis on määritellyt ihmisarvon olevan kaikille ihmisyksilöille yhteinen arvon tai arvokkuuden ilmentymä, joka on otettava inhimillisessä toiminnassa huomioon ja jota tulee kunnioittaa. Ihmisellä on vahvempi itseisarvo kuin muilla eliölajeilla. Ajatus ihmisen erityisestä arvosta eläimiin nähden on toisaalta selkeä, mutta kuitenkin vaikeasti lähestyttävä ajatus. Sen voi nähdä liittyvän erityisesti ihmisen kykyyn kommunikoida ja ilmaista itseään ja tarpeitaan.⁶⁰

Ihmisarvo on oleellinen osa YK:n ihmisoikeuksien julistusta, mutta ihmisarvon käsitettä ei ole määritelty siinä tarkemmin. Ihmisarvo ei ole varsinaisesti perusoikeus itsessään vaan periaate ja yksittäisten perusoikeuksien taustalla vaikuttava arvo, joka on aina otettava huomioon. Ihmisarvo sisältää käsityksen ihmisen erityisestä arvosta eläimiin nähden, sillä ihmisellä on kyky olla autonominen toimija. YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 1. artikla määrittelee kaikkien ihmisten olevan tasa-arvoisia arvoltaan ja ihmisoikeuksiltaan. Ihmisarvo ja vaatimus ihmisoikeuksien loukkaamattomuudesta ovat ihmisoikeuksien perusta. Perustavanlaatuisimmat ihmisoikeudet ovat valtion tahdosta ja oikeusjärjestyksestä riippumattomia. Ihmisarvon käsite tarkoittaa siten kaikkien ihmisyksilöiden periaatteellista yhdenvertaisuutta. Ihmisarvoinen elämä edellyttää turvaa, välttämätöntä toimeentuloa ja huolenpitoa.⁶¹ Ihmisarvo vastaisen kohtelun kielto tarkoittaa sekä fyysistä että

⁶⁰ Launis 2018: 12.

⁶¹ Melander 2016: 23; HE 309/1993: 42.

henkistä kohtelua. Se kattaa erilaiset epäinhimilliset, julmat ja halventavat rangaistukset ja muut kohtelut.⁶²

Orjuus eli ihmisen pitäminen omaisuutena loukkaa ihmisoikeuksia perustavanlaatuisella tavalla. YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 4. artiklassa on määritelty, ettei ketään saa pitää orjana tai orjuutettuna, ja kaikki orjuuden ja orjakaupan muodot on kiellettävä. Nyky maailmassa orjuutta ovat erilaiset ihmiskaupan muodot. Orjuus on ollut kiellettyä jo 200 vuoden ajan, mutta orjuuden modernit muodot voivat ilmetä vangitsemisen ja pakkotyön käytön lisäksi myös muunlaisena yksilön kontrolloimisena ja pakottamisena, jolloin puhutaan niin sanotusta modernista orjuudesta.⁶³

Myös YK:n lisäsopimuksessa (SopS 17/1959) vuodelta 1956 on sovittu orjuuden ja orjuuteen verrattavien järjestelmien käytön kiellosta. Tässä sopimuksessa on rinnastettu orjuuteen myös pakkoavioliitto, jolloin puhutaan niin sanotusta avio-orjuudesta. Kansainvälisessä rikosoikeudessa orjuudella tarkoitetaan myös eräitä seksuaalisen väkivallan muotoja. Orjuuden tunnusmerkistön täyttymiseksi merkittävää ei ole varsinainen fyysinen voimankäyttö, vaan vapauden kontrolloiminen, psykologinen väkivalta, sekä taloudellinen kontrollointi ja hyväksikäyttö. Pakkoavioliitto täyttää orjuuden määritelmän silloin kun uhri ei ole tilanteessa omasta tahdostaan.⁶⁴ Myös kansainvälinen työjärjestö ILO on luokitellut yhdeksi modernin orjuuden muodoksi pakkoavioliiton, jonka uhreina elää tälläkin hetkellä miljoonia ihmisiä. Pakkoavioliiton uhrit ovat sekä menettäneet seksuaalisen itsemääräämisoikeutensa sekä usein myös pakotettu työhön näennäisesti avioliittoon kuuluvien velvollisuuksien nojalla.⁶⁵

Ihmiskaupan uhreja Suomessa auttaa muun muassa Maahanmuuttoviraston ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Järjestelmä auttaa ihmiskaupan uhreja tarjoamalla esimerkiksi majoitusta, sosiaali- ja terveystaloudellista neuvontaa ja taloudellista tukea. Vuonna 2017 palveluiden piirissä oli 322 henkilöä ja kolmanneksi yleisin peruste

⁶² HE 309/1993: 47.

⁶³ Hirvelä & Heikkilä 2013: 113.

⁶⁴ Kukkonen 2013: 52.

⁶⁵ ILO 2017: 10.

avun piiriin hakeutumiselle oli pakkoavioliitto.⁶⁶ Vuonna 2019 auttamisjärjestelmään otettiin 52 uhria pakkoavioliiton takia.⁶⁷

2.5 Lapsiavioliitot

Unicefin määritelmän mukaan lapsiavioliitosta on kyse, kun toinen tai molemmat osapuolet ovat alle 18-vuotiaita. Kyseessä voi olla virallinen avioliitto tai sen kaltaiseksi katsottu suhde. Avioliiton solmiminen alle 18-vuotiaana on aina ihmisoikeusloukkaus ja lapsiavioliiton katsotaan aina olevan pakkoavioliitto, koska lapsi ei ole kykenevä antamaan pätevää suostumusta avioliittoon.⁶⁸

Avioliitto ennen 18 vuoden ikää rikkoo lapsen oikeuksia perustavanlaatuisella tavalla. Monet tekijät vaikuttavat siihen, että lapsi (useimmiten tyttö) joutuu naitetuksi nuorella iällä. Kansainvälisellä tasolla näitä syitä ovat esimerkiksi köyhyys, käsitys siitä, että avioliitto tarjoaisi turvaa ja suojelua, perheen kunnia, sosiaaliset normit, uskonnolliset ja kulttuuriset säännöt sekä puutteellinen lainsäädäntö. Lapsiavioliitto vahingoittaa tytön kasvua johtamalla raskauteen nuorella iällä ja tämän myötä sosiaaliseen eristyneisyyteen estäen koulunkäynnin ja ammatillisen kehityksen. Myös lähisuhdeväkivallan riski on suuri. Lapsiavioliiton riski vaikuttaa myös poikiin, mutta ei yhtä merkittävästi.⁶⁹ Lapsiavioliittoa käytetään usein siinä tarkoituksessa, että naisiin ja tyttöihin kohdistuva seksuaalinen väkivalta pyritään tekemään hyväksyttäväksi. Tapa naittaa pienet lapset, erityisesti tytöt, on käytössä eri puolilla maailmaa. Tämä monissa maissa laillinen käytäntö on yksi seksuaalisen väkivallan muoto, koska avioliittoon pakotetuilla lapsilla ei ole mahdollisuutta antaa suostumustaan tai kieltäytyä avioliitosta.⁷⁰

Maailman Terveysjärjestön tekemän tutkimuksen mukaan lasten pakottaminen avioliittoon on yleisintä Afrikassa ja Etelä-Aasiassa, joskin sitä esiintyy myös Lähi-idässä ja Itä-Euroopassa. Etiopiassa ja osissa Länsi-Afrikkaa eivät 7–8-vuotiaidenkaan lasten

⁶⁶ Migri 2018.

⁶⁷ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020: 6.

⁶⁸ Unicef 2018; Toivonen 2017: 4.

⁶⁹ Unicef 2018.

⁷⁰ WHO 2005: 178.

avioliitot ole epätavallisia.⁷¹ Suomessa lapsiavioliitot voivat nousta esiin turvapaikanhakuprosessissa tai jos epäillään että maahanmuuttajataustainen alaikäinen Suomen kansalainen ollaan lähettämässä ulkomaille avioliiton solmimistarkoituksessa.⁷²

Lapsiasiavaltuutettu on lausunnossaan vuonna 2018 ottanut kantaa siihen, että Pohjoismaissa alaikäisten avioliittoja koskevaa sääntelyä on viime vuosina kiristetty, joten myös Suomessa tulisi arvioida tarvetta alaikäisten avioliittojen solmimiseen ja tunnustamiseen.⁷³ Suomessa 18 vuotta on yleinen vähimmäisikä avioliiton solmimiselle. Tämä ikäraja on määritelty avioliittolain 4 §:ssä. KHO:n päätöksessä vuonna 2005 on käsitelty lapsena solmitun avioliiton vaikutusta oleskelulupaan ja perheen yhdistämiseen. Päätöksessä on harkittu, voiko alaikäisenä solmitulla avioliitolla olla vaikutusta, koska se on Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaista.⁷⁴ Esimerkiksi Englannissa avioliiton solmimisen ikäraja on kuitenkin vain 16 vuotta. Täysi-ikäisyyden määritelmä ei siis ole kansainvälisesti yhtenäinen, eikä se kaikissa maissa ole 18 vuotta.⁷⁵

KHO:n käsittelemässä tapauksessa koskien oleskeluluvan hakemista alaikäisenä ulkomailta solmitun avioliiton perusteella on otettu kantaa avioliiton solmimisen vähimmäisikään. Vielä tuolloin alaikäisten avioitumisen poikkeuslupakäytäntö oli voimassa.

*”Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa rikoslain 20 luvun 6 §:ssä lapsena pidetään yleisesti alle 16-vuotiasta. Oikeusministeriö myöntää alle 18-vuotiaille tapauskohtaisesti lupia mennä avioliittoon ja ainoastaan ”erityisistä syistä”. Tällaisena erityisenä syynä ei ole pidetty esimerkiksi 15-vuotiaita koskevia hakemuksia, joissa vedotaan siihen, että toisen osapuolen kotimaassa lainsäädännön mukaan avioituminen olisi mahdollista. Edellä olevan perusteella 16 vuotta voidaan pitää vähimmäisikäenä, jonka alle mentäessä avioliiton katsottaisiin olevan vastoin Suomen oikeusjärjestystä, vaikka avioliiton solmiminen alaikäisenä olisi kyseisessä maassa laillista.”*⁷⁶

Avioliittolaki muuttui ja 1.6.2019 lähtien alaikäisten avioliitot kiellettiin Suomessa. Aikaisemmin poikkeustapauksissa tämä oli mahdollista. Käytännössä näissä tapauksissa

⁷¹ WHO 2005: 179.

⁷² OM 2019: 5.

⁷³ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

⁷⁴ KHO:2005:87.

⁷⁵ OM 2018: 23.

⁷⁶ KHO:2005:87

kyseessä olivat 17-vuotiaat hakijat. Oikeusministeriössä selvitetään myös mahdolliset tarkistustarpeet, jotka liittyvät alaikäisten ulkomailta solmimien avioliittojen tunnustamiseen Suomessa.⁷⁷ Lapsiasiavaltuutetun kannanotto vuodelta 2018 alaikäisten avioliittoihin liittyen oli se, että ne tulisi kieltää kokonaan. Lausunnosta ilmenevän näkemyksen mukaan nyky-yhteiskunnan arvot ja asenteet eivät edellytä avioliiton solmimista ennen täysi-ikäisyyttä. Lainsäädännön keinoin tulisi ensisijaisesti pitää huoli siitä, että lasten oikeudet ja oikeusturva toteutuvat.⁷⁸ Koska tämä lakimuutos on nyt jo saatettu voimaan, voidaan todeta, että tämä tavoite on toteutunut, sillä alaikäisillä ei ole enää poikkeuslullakaan oikeutta avioitua.

Hallituksen esityksessä avioliittolain 4 ja 109 §:n sekä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 §:n muuttamisesta on otettu kantaa myös siihen, että lapsen huoltajuuden tulisi pysyä huoltajilla (vanhemmat tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu) täysi-ikäisyyteen saakka. Vielä vuoden 2019 alussa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3 §:ssä oli määriteltä, että lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai sitä ennen menee avioliittoon. Hallitus esitti, että jälkimmäinen lainkohta poistettaisiin kokonaan, vedoten muun muassa alaikäisen kykyyn muodostaa päätös avioliitosta, mahdolliseen alaikäisen vanhempien taikka uskonnollisen tai muun yhteisön painostukseen ja kritiikkiin kotimaisessa keskustelussa. Hallituksen esityksessä todettiin, että vaikka Suomessa ei poikkeuslupamenettelyn aikana todettu alaikäisenä avioituneen kannalta vahingollisia piirteitä, oli laki ongelmallinen esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen nähden. Vanhassa laissa ei velvoitettu lapsen henkilökohtaista kuulemistä, mikä oli ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lapsen kuulemistä koskevan 12 artiklan kanssa.⁷⁹ Lakimuutos astui voimaan 15.3.2019.

Oikeusministeriön tekemässä arviomuistiossa alaikäisavioliittojen sääntelytarpeesta on todettu, että pakkoavioliitot Suomessa koskettavat myös lapsia. Kyse on pääsääntöisesti maahanmuuttajataustaisista lapsista ja siksi kotouttamisen merkitys on erityisen tärkeää, kun pyritään pakkoavioliittojen ehkäisyyn. Oleellista on huomata, että Suomessa

⁷⁷ OM 2018: 11-14.

⁷⁸ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

⁷⁹ HE 211/2018: 6, 15.

pysyvästi oleskelevilla lapsilla on samat oikeudet kuin Suomen kansalaisilla kuului lastensuojelulain (417/2007) piiriin. Valtion velvollisuutena on huolehtia, että pakkoavioliiton uhan alla olevat lapset saavat suojelua. Myös lapsiasiavaltuutetun kannanotossa on käsitelty, että muun muassa kotouttamistoimin tulee pitää huoli siitä, että lapsiavioliitot ja niiden uhka vähenee. Asiasta tulee olla saatavilla riittävästi ohjausta ja tietoa ja viranomaisilla ja muilla tahoilla tulee olla riittävät valmiudet auttaa ja tukea lasta, jota asia koskettaa.⁸⁰

Valtion kotouttamisohjelmassa ei ole erikseen mainittu lapsiavioliittoja, avioliittoon pakottamista tai erityisesti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa.⁸¹ Kotouttamisohjelma perustuu lakiin kotoutumisen edistämisestä (30.12.2010/1386). Lain tarkoituksena on (1§):

”tukea ja edistää kotoutumista ja maahanmuuttajan mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Lisäksi lain tarkoituksena on edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien kesken.”

Toisin kuin Unicefin määritelmässä, Suomen oikeusministeriön arviomuistiossa alaikäisavioliittojen säätelytarpeesta alaikäisen solmimaa avioliittoa ei ole rinnastettu suoraan pakkoavioliittoon. Sen mukaan alaikäisen solmima avioliitto voi olla pakkoavioliitto, mutta se voi olla myös solmittu osapuolten vapaasta tahdosta. Ylipäänsä voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, onko alaikäisellä täysi tahdonmuodostuskyky avioliittopäätöksessä. Kyky tehdä itsenäinen päätös niinkin merkittävässä asiassa kuin avioliitto on kuitenkin hyvin yksilöllistä. Muistiossa todetaan myös, että mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä suuremmalla epäilyksellä tulee suhtautua hänen tahdonmuodostus- ja suostumuksenantokykyynsä. Avioliiton merkitystä ja seurauksia ei välttämättä ymmärretä kokonaisvaltaisesti, eikä päätöstä välttämättä harkita tarpeeksi kauaa.⁸²

Oikeusministeriön arviomuistiossa on myös arvioitu sitä, voitaisiinko alaikäisen toivetta solmia avioliitto pitää joissain tapauksissa hänen etunsa kannalta poikkeuksellisesti perusteltuna. Tämä on ollut myös Suomen avioliittolain aiemman poikkeuslupamenettelyn

⁸⁰ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

⁸¹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2016.

⁸² OM 2018:14.

alkuperäinen tavoite. Tämä tilanne voisi toteutua esimerkiksi silloin, jos uskonnollisessa yhteisössä elävä alaikäinen on raskaana. Arviomuistiossa on käyty läpi sitä, että ne uhkakuvat, joita kansainvälisillä sopimuksilla ja suosituksilla pyritään ennalta ehkäisemään (muun muassa tyttöjen koulunkäynnin keskeytyminen, nuorena synnyttämisestä aiheutuvat terveysriskit, altistuminen hyväksikäytölle, omien elämänvalintojen tekemisen estyminen) eivät käytännössä ole erityisen vakava uhka suomalaisessa yhteiskunnassa.⁸³ Voitanee sanoa, ettei Unicefin määritelmä lapsiavioliitosta ja sen riskeistä siis suoraan päde moderniin länsimaiseen yhteiskuntaan. Tämä on kuitenkin melko suoraviivainen ja yksipuolinen tulkinta.

2.6 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden valvontajärjestelmät

Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, jotka liittyvät ihmisoikeuksiin ja siten välillisesti myös pakkoavioliiton kieltämiseen perustuviin seikkoihin. EIS, Euroopan sosiaalinen peruskirja, eurooppalainen sopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltämisestä sekä monet muut ihmisoikeussopimukset ovat tärkeässä osassa eurooppalaisessa ihmisoikeusvalvonnassa.⁸⁴ Sopimusten noudattamista valvotaan eri tavoin, esimerkiksi erilaisten maakohtaisten raporttien avulla.

Euroopan neuvostossa on 47 jäsenvaltiota. Se on Euroopan unionista erillinen järjestö, jonka ydintehtävänä on edistää ihmisoikeuksia, demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta. Tämän mahdollistavat maiden allekirjoittamat sitovat sopimukset ja niiden täytäntöönpanon valvonta. Suomi on ratifioinut yli 100 Euroopan neuvoston sopimusta.⁸⁵ Myös Euroopan neuvoston yleiskokous antaa erilaisia suosituksia jäsenmailleen liittyen erilaisiin rauhaan ja turvallisuuteen liittyviin kysymyksiin. Kaikki jäsenvaltiot saavat vaikuttaa yleiskokouksessa yhdellä äänellä. Yleiskokous käsittelee aiheita kuten alueelliset konfliktit, aseidenriisunta, rauhanturvaoperaatiot, ihmisoikeudet ja kehitysapu. Suositukset eivät ole oikeudellisesti sitovia, mutta niillä on poliittisesti suuri merkitys.⁸⁶

⁸³ OM 2018: 24.

⁸⁴ UM 2018.

⁸⁵ UM 2018.

⁸⁶ Euroopan neuvosto 2020a.

Suomalaisessa oikeustieteessä on eroteltu termit perusoikeus ja ihmisoikeus. Pohjimmiltaan näillä usein tarkoitetaan toistensa kaltaisia oikeuksia, mutta käsitteiden ero tulee esiin siinä, että perusoikeus viittaa valtiosisäiseen asiayhteyteen eli perustuslakitasoiseen sääntelyyn. Ihmisoikeus taas viittaa kansainväliseen asiayhteyteen, eli kyseessä on kaikille ihmisille tunnustettu arvo, tai arvo, jolle on saatu kansainvälistä tunnustusta. EIS on saatettu voimaan Suomen oikeuteen poikkeuslailla, eli säädöksellä, jolla ei ole yhtä vahvaa asemaa kuin perustuslailla. Valtiosisäisessä oikeudessa kansallisilla perusoikeussäädöksillä on vahvemmin velvoittava merkitys kuin kansainvälisillä ihmisoikeusnormeilla. Perusoikeuksia ei voida kuitenkaan rajoittaa valtiosisäisessä lainsäädännössä enempää kuin kansainväliset sopimukset sallivat, ellei Suomi irtautuisi näistä sopimuksista.⁸⁷

2.6.1 Istanbulin sopimus

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (jäljempänä Istanbulin sopimus) astui voimaan Suomessa 1.8.2015. Naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa laajamittaista ja se pitäisi tunnustaa todellisena ihmisoikeusongelmana. Tilastojen mukaan kolmasosa suomalaisista 18–74-vuotiaista naisista on joutunut nykyisen tai entisen kumppaninsa suorittaman väkivallan kohteeksi.⁸⁸

Istanbulin sopimus on oleellinen pakkoavioliittoaihetta käsitellessä, koska se erittelee tarkemmin nimenomaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja kaltoinkohtelua, pakkoavioliitto yhtenä osana sitä. Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta erittelee mitkä ovat ne lainsäädännölliset toimenpiteet, jotka myös Suomessa tulee saattaa voimaan. Sopimus kattaa kaikki väkivallan muodot, jotka kohdistuvat naisiin, kuten esimerkiksi sukuelinten silpomisen. Sopimus ei kuitenkaan poissulje miehiä ja poikia väkivallan uhreina ja Suomessa sopimusta

⁸⁷ Jyränki & Husa 2012: 230–231.

⁸⁸ STM 2017: 11.

sovelletaankin kaikkiin (perhe)väkivallan uhreihin. Istanbulin sopimusta pidetään merkittävänä edistysaskeleena väkivallan torjumisessa. Sen perusoletus on, ettei väkivalta voi vähentyä, ellei naisten ja miesten välistä tasa-arvoa pyritä lisäämään.⁸⁹

Istanbulin sopimuksen pääasiallinen painotus on naisiin kohdistuvan väkivallan ennaltaehkäisyssä. Sopimus kuitenkin sisältää myös useita velvoitteita väkivallan tekijöiden saattamiseksi rikosoikeudelliseen vastuuseen. Sopimus velvoittaa sen ratifioineet maat kriminalisoimaan avioliittoon pakottamisen.

”37 artikla

1. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

2. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen houkuttelevuus muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.”

Kriminalisointiperiaatteiden valossa avioliittoon pakottamisen kriminalisointi olisi ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteen mukaista, sillä avioliittoon pakottaminen loukkaa ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia. Oikeushyvien suojelun periaatteen vaatimus täyttyy myös, sillä suojelukohtena on yksilön oikeus itsenäisesti päättää avioliitostaan. Lailisuusperiaatteen mukaisesti laista tulisi selkeästi käydä ilmi minkälainen teko on rangaistava.⁹⁰

Näitä lainsäädännön muutoksia ei ole Suomessa kuitenkaan vielä toteutettu. Sosiaali- ja terveysministeriön laatimassa toimeenpanosuunnitelmassa on käyty läpi yhteensä 46 eri hallinnonaloille kohdistuvaa toimenpidettä. Toimenpiteisiin kuuluu esimerkiksi tilastotietojen keräämistä väkivallan muotojen esiintymisestä, lainsäädännöllisiä toimia, tasa-arvonedistämiskampanjoita, ammattilaisten koulutusta, turvapaikanhakijoiden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvovalistusta sekä Istanbulin sopimuksen tunnetuksi tekemistä erilaisten

⁸⁹ STM 2017:11.

⁹⁰ Melander 2016: 23–25.

seminaarien ja muiden tilaisuuksien avulla.⁹¹ Toimeenpanosuunnitelmassa ei ole tarkennettu lainsäädännöllisten muutosten aikataulua pakkoavioliittojen kriminalisoinnin osalta. Eri ministeriöille suunnitelmassa asetetut toimenpiteet ovat tässä vaiheessa ainoastaan pakkoavioliittojen esiintymisestä ja ilmitulosta Suomessa tehdyn selvitysmuistion tulosten pohjalta laadittava pakkoavioliittojen torjunnan ja ehkäisyn tilannekuva ja viranomaisten ohje- ja koulutustarpeiden kartoitus.⁹²

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on antanut vuonna 2013 lausunnon Istanbulin sopimuksen ratifiointia käsitelleen työryhmän mietinnöstä. Lausunnossa on otettu kantaa siihen, että pakkoavioliittojen ja lapsiavioliittojen kriminalisointia koskevat kysymykset tulisi arvioida tarkemmin. Arvioinnin yhteydessä voitaisiin kiinnittää huomiota myös erilaisia tukitoimia, joiden avulla pakko- ja lapsiavioliittoihin liittyviin perus- ja ihmisoikeusongelmiin voitaisiin puuttua. Lausunnon antamisen jälkeen itse Istanbulin sopimus on ratifioitu, mutta varsinaiset toimenpiteet ovat suurelta osin vielä keskeneräisiä.⁹³

2.6.2 Lapsen oikeuksien sopimus

Lasten on katsottu olevan oikeutettuja erityiseen suojeluun. Perustuslain 6 §:ssä on määritelty, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Lasten erityisen aseman vuoksi lakiin on kirjattu erillinen maininta siitä, että ”*lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.*”

Lapsen oikeuksien perustana myös Suomessa on YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Sopimus on hyväksytty YK:n yleiskokouksessa vuonna 1989. Suomi on saattanut sopimuksen voimaan lailla vuonna 1991 (SopS 59 ja 60/1991). Sopimuksen mukaan lapsia ovat alle 18-vuotiaat.

⁹¹ THL 2017: 13–16.

⁹² THL 2017: 25.

⁹³ EOA 2013: 4.

Lapsen etu on lasten suojelun keskeinen periaate. YK:n lasten oikeuksien komitea on määritellyt lapsen edun olevan joustava ja mukautuva käsite, joka tulee aina käsitellä tapauskohtaisesti. Lapsen edussa on kysymys siitä, että lapsen ihmisoikeuksia tulkitaan parhaalla mahdollisella tavalla. Lapsen edun periaatetta tulkitaan kolmesta näkökulmasta. Lapsen etu on sisällöllinen oikeus, eli lapsen etu on ensisijainen päätöksenteon tavoite. Toiseksi lapsen edun vaatimus ohjaa tulkintaa, eli lapsen etu velvoittaa valitsemaan sen vaihtoehdon, joka sitä parhaiten toteuttaa. Kolmanneksi lapsen edun harkintaan liittyvä prosessi tulee tuoda esiin, eli selventää miten lapsen etua on arvioitu ja mihin kriteereihin perustuen.⁹⁴

Lapsen oikeuksien sopimuksessa ei ole erikseen määrätty alaikäisten avioliitosta. Myöskään muista YK:n yleissopimuksista ei löydy avioliittoon liittyviä ikärajoja. YK:n yleiskokous on vuonna antanut 1965 suosituksen, jossa todetaan, että jäsenvaltioiden tulee säätää avioliiton solmimiselle alaikäraja, joka ei saa olla 15 vuotta alempi. Suosituksen mukaa tämäkin alaikäraja voidaan kuitenkin alittaa, jos toimivaltainen viranomainen on myöntänyt poikkeusluvan painavista syistä ja avioliittoon aikovan edun mukaisesti. Tämä suositus on kuitenkin nyky maailman arvojen valossa kyseenalaistettu ja myöhemmin voimaan saatetun lapsen oikeuksien sopimus käytännössä kumoaa sen. YK:n lapsen oikeuksien komitea on kuitenkin myöhemmin vuonna 2003 annetussa yleiskommentissaan suositannut sopimusvaltiota tarkistamaan sekä tarvittaessa muuttamaan lainsäädäntöään ja käytäntöjään avioliiton vähimmäisikärajan nostamiseksi 18 vuoteen sekä tyttöjen että poikien osalta riippumatta siitä, onko avioliitolle huoltajien suostumus.⁹⁵

Laki holhustoimesta (1.4.1999/442) määrittelee lain 2 §:ssä kaikki alaikäiset, eli alle 18-vuotiaat, vajaavaltaisiksi. Vajaavaltaisuus tarkoittaa, ettei alaikäisellä henkilöllä ole lähtökohtaisesti oikeutta itse tehdä sopimuksia, elleivät ne ole tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Avioliitto on juridinen sopimus, joka ei ole tavanomainen tai

⁹⁴ YK:n Lapsen oikeuksien komitea 2013: 3.

⁹⁵ OM 2018: 15.

merkitykseltään vähäinen. Avioliitoissa, joissa vähintään toinen osapuoli on solmimishetkellä alaikäinen, ei välttämättä toteudu osapuolten aito, itsenäinen mielipide.⁹⁶

Lasten vajaavaltaisuudesta huolimatta myös heillä on itsemääräämisoikeus, joka täytyy aina määritellä iän ja ymmärrystason mukaisesti. On itsestään selvää, että pienten lasten kohdalla vastuu on holhoajilla, mutta mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä suurempi hänen itsemääräämisoikeutensa on. Suomessa on esimerkiksi katsottu, että 12 vuotta täyttänyt lapsi pystyy muodostamaan mielipiteensä, kun kyseessä on terveydenhuollossa suoritettava toimenpide.⁹⁷ Kriminalisointiperiaatteista oikeushyvien suojelun periaatteen soveltuu etenkin lapsiin, sillä lapsen oikeudet ovat erityisessä asemassa aikuisiin nähden.

2.6.3 Ihmisoikeussopimusten valvonta Suomessa

Vaikka Suomi muiden maiden muassa on sitoutunut eri ihmisoikeussopimuksiin, ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että ihmisoikeudet aina toteutuvat parhaalla mahdollisella tavalla. Sopimusten noudattaminen vaatii siis valvontaa. Kansainvälisellä tasolla on olemassa erityinen ihmisoikeuksien valvontajärjestelmä, jossa valtiot raportoivat määrällisesti sopimusvelvoitteiden toimeenpanosta sopimusten yhteydessä perustetulle komitealle. Lisäksi valtioiden yleistä ihmisoikeustilannetta seurataan YK:n vertaisarviointijärjestelmään perustuen. Yhtenä valvontamekanismina toimii Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, joka linjaa päätöksissään ihmisoikeuksien tilaa sopimusvaltioissa. Kansallisella tasolla ihmisoikeuksien toteutumista valvovat useat eri tahot. Ylimpänä lainvalvojina toimivat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri. Erityisvaltuutetut kuten tasa-arvovaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu seuraavat ihmisoikeustilannetta omalla alallaan. Ihmisoikeuskeskus ja eduskunnan oikeusasiamies muodostavat yhdessä kansallisen ihmisoikeusinstituution, jolla on keskeinen rooli ihmisoikeuksien edistämisessä Suomessa. Lisäksi monet kansalaisjärjestöt seuraavat ihmisoikeuksien toteutumista. Kolmannella sektorilla onkin tärkeä rooli etenkin tiedottamisessa ja

⁹⁶ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

⁹⁷ Lapsiasiavaltuutettu 2014.

ihmisläheisemmässä toiminnassa. Järjestöt myös osallistuvat ihmisoikeussopimusten raportointiin, sillä ne tuottavat tietoa erilaisille valvontaelimille Suomessa ja ulkomailla.⁹⁸

Euroopan neuvoston ministerikomitea on sen päätöksentekoeelin ja lisäksi komitea valvoo, että EIS:n sopimusvaltiot täytöntöönpanevat niitä koskevat EIT:n tuomiot. Muita Euroopan neuvoston toimielimiä ovat parlamentaarinen yleiskokous ja paikallis- ja aluehallinnon kongressi, jonka päätavoitteena on vahvistaa ihmisoikeuksien täytöntöönpanoa paikallistasolla. Sekä parlamentaarinen yleiskokous että paikallis- ja aluehallinnon kongressi tekevät monitorointivierailuja jäsenmaihiin.⁹⁹

Yksi ihmisoikeuksien valvontainstrumentti on velvollisuus raportoida sopimusten noudattamisesta. YK:n komitealle annetaan raportti lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisesta. Sopimuksen 44 artiklan mukaan ”*raporteissa on osoitettava niitä mahdollisia tekijöitä ja vaikeuksia, jotka vaikuttavat tämän yleissopimuksen mukaisten velvoitteiden täyttämiseen. Raporteissa on myös oltava riittävästi tietoja, jotta komitea voi saada kattavan käsityksen yleissopimuksen noudattamisesta kyseisessä maassa.*” Suomen kuuluu raportoida myös lapsen oikeuksien sopimuksesta viiden vuoden välein YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Komiteaan kuuluu 18 lapsen oikeuksien asiantuntijaa eri puolilta maailmaa. Raportissa on tarkoitus osoittaa, kuinka sopimus toteutuu Suomessa asuvien lasten elämässä. Raporteilla on suuri merkitys, sillä niiden avulla YK:lla on mahdollisuus valvoa sopimuksen tosiasiallista toteutumista. Vuonna 2019 Suomi jätti raporttinsa useamman vuoden myöhässä aikataulusta. Lapsiasiavaltuutettu ja lastensuojelun keskusliiton toiminnanjohtaja ovat ottaneet myöhästymiseen kantaa toteamalla, että se antaa kuvan Suomesta maana, joka suhtautuu välinpitämättömästi lapsen oikeuksien toteutumiseen.¹⁰⁰

Suomi raportoi keväällä 2018 ensimmäistä kertaa Istanbulin sopimuksen täytöntöönpanosta Euroopan neuvoston GREVIO-komitealle, joka on naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä. (*Group of experts on actions against*

⁹⁸ Pirjatanniemi & Koivurova 2014: 311–312, 411.

⁹⁹ UM 2018.

¹⁰⁰ Unicef 2019.

violence against women and domestic violence.) GREVIO myös julkaisee raportteja, joissa arvioidaan osallistujamaiden lainsäädännöllisiä ja muita Istanbulin sopimukseen liittyen tehtyjä toimenpiteitä.¹⁰¹ Suomen GREVIO:lle antama raportti on kattava, ja siinä on käyty läpi laajasti erilaisia väkivallan tyyppejä, tilastotietoja, ennaltaehkäiseviä ja tukitoimenpiteitä, nykyistä lainsäädäntöä ja tutkimustietoa. Raportissa on pakkoavioliittoon liittyen ainoastaan lyhyesti käyty läpi sitä, että jo nykyisen ihmiskauppalainsäädännön perusteella avioliittoon pakottaminen on lainvastaista. Siinä kuitenkin myös huomauteetaan, että useat tahot ovat kritisoineet nykyllä lainsäädännön tehokkuutta pitäen sitä riittämättömänä. Nykyisen lainsäädännön ei myöskään koeta antavan tarpeeksi selkeitä toimintamalleja ongelman kohtaamiseen.¹⁰²

Suomen GREVIO:lle antamassa raportissa on todettu, että ilmenneissä ihmiskauppariikoksissa hyväksikäyttö- ja pakkoavioliittotapaukset ovat lisääntyneet, eikä niissä ole aina kyse suoraviivaisesti ainoastaan pakkotyöstä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Selvityksessä on tarkennettu ongelman ratkaisuun jo tehtyjä toimenpiteitä, joita ovat esimerkiksi Maahanmuuttoviraston ja vastaanottokeskusten yhdessä kehittämä pakkoavioliiton uhrien tunnistusohjeistus. Vastaanottokeskukset toimivat tämän aiheen parissa yhteistyössä THL:n, STM:n ja lapsiasiavaltuutetun kanssa. Kehitetyllä ohjeistuksella ei pyritä tunnistamaan ainoastaan pakkoavioliittojen uhreja, vaan myös muiden erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan muotojen uhreja.¹⁰³

Myös GREVIO on antanut vuonna 2019 ensimmäisen raporttinsa Suomesta. Raportissa kehdutaan Suomea pitkäjänteisestä työstä sukupuolten tasa-arvon puolesta, mutta myös kritisoidaan lainsäädännöllisiä puutteita ja esimerkiksi suurta määrää lähisuhdeväkivalta- ja raiskaustapauksia, jotka jäävät oikeusjärjestelmän ulkopuolelle. Raportissa kehoitetaan Suomea keräämään tarkempaa tietoa naisiin kohdistuvasta väkivallasta, myös pakkoavioliitot erikseen mainiten. GREVIO on raportissaan myös todennut, että pakkoavioliitosta olisi hyödyllistä tehdä laajempaa tieteellistä tutkimusta.¹⁰⁴

¹⁰¹ Euroopan neuvosto 2020b.

¹⁰² Government of Finland 2018: 68–69.

¹⁰³ Government of Finland 2018: 97.

¹⁰⁴ GREVIO 2019: 18.

GREVIO kiinnittää raportissa positiivista huomiota Suomen oppilas- ja opiskelijahuolto-lakiin (1287/2013) joka oikeuttaa kouluja käyvät lapset ja nuoret kouluterveydenhuoltoon. Kouluterveydenhuoltojärjestelmällä on etenkin toisen asteen kouluissa merkittävä rooli pakkoavioliittojen ja muiden erityisesti naisiin kohdistuvien väkivallan muotojen tunnistamisessa. Negatiivisen huomautuksen taas saa poliisien saama liian suppea koulu-tus näistä väkivallan muodoista, kuten pakkoavioliitot, kunniaväkivalta, seksuaalinen ahdistelu ja naisten sukuelimien silpominen.¹⁰⁵

GREVIO painottaa raportissaan vahvasti, että Suomen tulisi parantaa rakenteita ja palveluita, jotka tukisivat sukupuolittuneen väkivallan uhreja. Raportissa mainitaan ongelmakohdiksi esimerkiksi se, että pakkoavioliitoista ei ole tiedotettu tarpeeksi¹⁰⁶, turvakoteja ja muita palveluja väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneille naisille ei ole riittävästi, eivätkä olemassa olevat palvelut ole levittäytyneet tasaisesti ympäri Suomen jättäen ihmisiä epätasa-arvoiseen asemaan palveluiden saatavuuden suhteen¹⁰⁷. Suomi saa kiitosta maksuttomasta auttavasta puhelimesta Nollalinjasta, ja GREVIO kehottaa mainostamaan sitä apuna kaikenlaiseen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan, erityisesti pakkoavioliittoihin ja kunniaväkivaltaan¹⁰⁸.

Istanbulin sopimuksen 32 artikla määrittelee, että pakotettuna solmitut avioliitot tulee voida purkaa tai mitätöidä ilman, että uhrille asetettavaa taloudellista tai hallinnollista taakkaa. Tarkoituksena on varmistaa, etteivät pakkoavioliiton uhrit joudu kohtaamaan mahdollisia hankaluuksia, joita siviilisäädyn muuttuminen voisi tuoda tullessaan. GREVIO huomauttaa raportissaan, että vaikka pakkoavioliiton mitätöimisen lainsäädännöllinen tarve onkin todettu OM:n toimesta jo 2017, mitätöinti ei silti edelleenkään ole Suomen lain mukaan mahdollista. Raportissa esitetään myös huolta siitä, ettei Suomen Istanbulin sopimuksen kansallisessa toimintasuunnitelmassa ole suunniteltu tutkimusta

¹⁰⁵ GREVIO 2019: 22–23.

¹⁰⁶ GREVIO 2019: 29.

¹⁰⁷ GREVIO 2019: 32.

¹⁰⁸ GREVIO 2019: 34.

liittyen sukupuolittuneeseen väkivaltaan ja sen määrään, mikä edesauttaisi myös lainsäädännön uudistuksen arviointia Istanbulin sopimuksen mukaiseksi.¹⁰⁹

2.7 Kunniaväkivalta ja pakkoavioliitot

Kunniaan liittyvän väkivallan määrittely ei ole yksinkertaista. Myöskään termi kunniaväkivalta ei kuvaa ilmiötä täysin tyhjentävästi, mutta tässä tutkielmassa käytetään termiä kunniaväkivalta tai kunniaan liittyvä väkivalta. Ilmiöön voidaan viitata myös erilaisilla termeillä, kuten kunniakysymyksiin liittyvä väkivalta, yhteisöllinen väkivalta tai häpeäväkivalta.¹¹⁰

Keskeinen tekijä ilmiön taustalla on voimakas häpeän tunne ja pelko kunnian menetyksestä, eikä niinkään itse kunnia. Kunniaan liittyvän väkivallan voi kuvailla olevan psyykkistä painostusta tai väkivaltaa sellaisessa tilanteessa, jossa kunniaväkivallan kohteen epäillään loukanneen yhteisöllisiä siveysperiaatteita. Kunniaväkivaltana pidetään yleensä tekijän oman suvun naispuoliseen jäsenen kohdistuvia väkivallan tekoja, jotka on tehty siksi että nainen on aiheuttanut tai hänen oletetaan aiheuttavan häpeää suvulle. Häpeän aiheuttajaksi saatetaan kokea esimerkiksi seurustelu, jota suku tai perhe ei hyväksy, avioero tai avioliitosta kieltäytyminen.¹¹¹ Väkivallalla tai sillä uhkaamalla perheenjäsen yritetään saada käyttäytymään yhteisön arvojen ja normien mukaisesti.¹¹² Kunniaväkivalta perustuukin usein nimenomaan oletuksiin, eikä faktoihin. Jos nainen saa käytöksellään aikaan sen, että tulee vaikutelma epäsuotuisasta tai siveettömästä käytöksestä, ei ole merkitystä onko niin todella tapahtunut. Avioliittoon pakottaminen saatetaan nähdä ratkaisuna sille, ettei perheen maine vaurioitu.¹¹³

Kunniaväkivaltaa käsitellään tässä tutkielmassa siitä syystä, että avioliittoon pakottaminen on sen oleellinen muoto.¹¹⁴ Muita kunniaväkivallan muotoja ovat esimerkiksi

¹⁰⁹ GREVIO 2019: 40–41.

¹¹⁰ Hansen ym. 2016: 15.

¹¹¹ THL 2020.

¹¹² Holm 2009: 135.

¹¹³ Korteweg 2012: 145.

¹¹⁴ THL 2018a.

pahoinpitely, eristäminen, liikkumisen rajoittaminen sekä tyttöjen ympärileikkaukset eli sukuelinten silpominen¹¹⁵. Koska kunniaväkivalta on hyvin monisyinen ongelma ja ilmiö, on esitetty mielipiteitä siitä, että pakkoavioliittoa ei tulisi käsitellä vain osana sitä, vaan omana erillisenä väkivallan muotonaan.¹¹⁶

Kunnia on yksinkertaisuudessaan toisilta ihmisiltä saatu arvonanto. Se kytkeytyy moraaliiin ja ihmisen luonnolliseen tarpeeseen tulla nähdyksi sosiaalisessa mielessä.¹¹⁷ Kunnian kääntöpuolena on häpeä, jota pyritään välttämään säilyttämällä kunnia muiden ihmisten silmissä. Kunnian suojeleminen ei liity tiettyyn uskontoon, vaan on nykyuskontojakin vanhempi kulttuurinen tapaperinne, jossa jaetulla kunnialla on pyritty varmistamaan perheyhteisön säilyminen. Kunniakäsitys aiheuttaa helposti konflikteja, kun siihen liitetään tarve kontrolloida muiden käytöstä. Kaikki kunniaan ja sen säilyttämiseen liittyvät konfliktit eivät johda väkivaltaan, vaan myös rauhanomainen ratkaisu on mahdollista. Kunniakäsityksessä naisilla ja miehillä on usein erilaiset roolit. Erityisesti siveellisyyteen ja seksuaalimoraalin noudattamiseen liittyvät säännöt liitetään pääasiassa naisiin. Siveellisyyden kyseenalaistava maine uhkaa koko perheen kunniaa. Kunniaan liittyvän väkivallan taustalla on aina käsitys seksuaalimoraaliin kytkeytyvästä, yhteisesti jaetusta kunniaasta. Väkivallalla on usein myös yhteisön tuki, eli teot sallitaan ja niiden tekemiseen usein painostetaan. Kunniaan liittyvä väkivalta ei kuitenkaan ole muista väkivallan lajeista täysin erillinen ilmiö vaan se sisältää samoja piirteitä kuten esimerkiksi parisuhdeväkivalta ja vanhempien lapsiinsa kohdistama väkivalta.¹¹⁸

Kunniaan liittyvät kysymykset voivat johtaa avioliittoon pakottamiseen, mutta aina rajanveto eri syistä solmittujen pakkoavioliittojen välillä ei ole mahdollista, koska vaikuttavia syitä voi olla useita.¹¹⁹ Tässä aluvussa pyritään selvittämään kunniaväkivallan ja pakkoavioliittojen yhdistäviä tekijöitä.

¹¹⁵ Holm 2009: 135.

¹¹⁶ Korteweg 2012: 146.

¹¹⁷ Björktomta 2019: 449.

¹¹⁸ Seikkula 2012: 3–5.

¹¹⁹ Hansen ym. 2016: 78.

Pakkoavioliitto on yksi kunniaan liittyvän väkivallan tyypillinen muoto ja usein siihen liittyy myös muunlaista kaltoinkohtelua. Avioliitolla tietyn ihmisen kanssa pyritään esimerkiksi vahvistamaan sukujen suhteita ja taloudellista asemaa. Etenkään naisille seurustelua ja seksuaalisia suhteita ei sallita ennen avioliittoa, joten suvun niin sanotun kunnian säilyttämiseksi nainen saatetaan pakottaa avioliittoon jo hyvin nuorella iällä joko Suomessa, tai lähettämällä väliaikaisesti ulkomaille.¹²⁰

Ihmisoikeusliitolle tehdyssä selvityksessä on korostettu, ettei järjestettyjä avioliittoja ja pakkoavioliittoja tule sekoittaa keskenään. Järjestetty avioliitto ei sovi yhteen länsimaisen nykyisen romanttisen rakkauden ideaalin kanssa, mutta se ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että osapuolet kokisivat joutuvansa naimisiin vasten tahtoaan. Käytännössä raja pakkoavioliiton ja järjestetyn avioliiton välillä voi kuitenkin olla epäselvä. Joissain tapauksissa järjestetyissä avioliitoissa vahva painostaminen ja alistaminen suvun tahtoon asettavat avioliiton vapaaehtoisuuden kyseenalaiseksi.¹²¹ Näin voi käydä etenkin, jos avioliittoa aletaan järjestellä toisen tai molempien osapuolten ollessa alaikäisiä, vaikka itse avioliitto solmittaisiinkin vasta täysi-ikäisenä. Viranomaistyössä järjestettyjen avioliittojen käytännön ymmärtäminen auttaa paremmin tunnistamaan pakottamisen puolelle menevät tilanteet, minkä takia myös viranomaisten kouluttaminen aiheesta on tärkeää.

Pakkoavioliittoteema nousee esiin turvapaikkapuhutteluissa ja turvapaikkahakemusten käsittelyn yhteydessä. Myös Maahanmuuttovirastossa tulkinta siitä, onko kyseessä pakkoavioliitto vai järjestetty avioliitto, on vaikeaa. Turvapaikkapäätösten yhteydessä tarkastellaan, mikä on avioliiton tilanne sillä hetkellä, miten aviopuolisot voivat ja onko avioliitolla tulevaisuutta. Perusteita sille, miksi avioliitto on alun perin solmittu, selvitetään

¹²⁰ Seikkula 2012: 7; ”Ylirajaisia pakkoavioliittoja solmitaan usein sen jälkeen, kun nuori nainen on lähetetty joko omasta suostumuksestaan tai vastentahtoisesti ulkomaille. Perheen lähtömaassa heidän ajatellaan pystyvän Suomea helpommin noudattamaan kunniallisen käyttäytymisen odotuksia, kuten seurustelusta ja seksuaalisesta kanssakäymisestä pidättäytymistä, ja avioituvan täysi-ikäisyyden kynnyksellä samasta kulttuurisesta tai uskonnollisesta taustasta tulevan henkilön kanssa.” Hansen ym. 2016: 85.

¹²¹ Hansen ym. 2016: 79–80.

tarkemmin, mikäli kyseessä on alaikäinen turvapaikanhakija tai jos turvapaikkapuhutellussa käy ilmi, että turvapaikkahakemuksen perusteena on pakkoavioliitto.¹²²

Kunniaväkivaltaa ei voi selittää ainoastaan kulttuurisilla tekijöillä, sillä se ei tapaperinteinä kuulu erityisesti mihinkään tiettyyn kulttuuriin, etnisyyteen tai uskontoon. Englannissa toteutetussa selvityksessä pakkoavioliitoista oli todettu tapauksia yli 90 maassa ympäri maailman.¹²³

Kun ihmisten välisiä eroja pyritään selittämään ainoastaan kulttuurilla, puhutaan kulttuuristamisesta, jolloin kulttuurin koetaan olevan virheellisesti muuttumaton elementti, joka vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Ihmisten käyttäytymiseen vaikuttavat kuitenkin monet eri tekijät, kuten sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset seikat. Toisaalta kulttuuristamiseen saattaa liittyä väkivallan vähättely, kun ajatellaan sen olevan tiettyyn kulttuuriin kuuluvaa. Väkivaltaisen käytöksen tuomitseminen tulisi kuitenkin tapahtua samoin perustein riippumatta sosiaalisesta tai etnisestä taustasta, tai asemasta.¹²⁴

Varatuomari Pia Holm on tutkimuksessaan määritellyt kunniaväkivallan ja muun tyyppisen perhe- ja lähisuhdeväkivallan eroavaisuuksia. Kunniaväkivallaksi ei tulisi määritellä tekoja, jotka kohdistuvat nykyiseen tai entiseen puolisoon siksi, että väkivallantekijä tuntee itsensä loukatuksi. Kunniakäsitys on länsimaisessa kulttuurissa erilainen kuin kunniaväkivaltaan liittyvissä niin sanotuissa kunniakulttuureissa, eikä kunniaväkivallan käsitettä tulisi väärinkäsitysten välttämiseksi tulkita näin laajana käsitteenä.¹²⁵

THL:n mukaan suomalainen rikosoikeus tunnistaa toistaiseksi huonosti yhteisöllisiä väkivallan muotoja. Niissä on usein useita tekijöitä ja väkivalta on usein ennemminkin jatkuvia prosesseja kuin yksittäisiä tekoja. Kunniaan liittyvä väkivalta jääkin usein näkyvämmäksi rikosprosesseissa.¹²⁶ THL tarjoaa koulutus- ja itseopiskelumateriaalia sekä

¹²² OM 2019: 5.

¹²³ British Home Office & Foreign and Commonwealth Office 2017.

¹²⁴ Seikkula 2012: 9–10.

¹²⁵ Holm 2009: 136.

¹²⁶ THL 2019.

viranomaisille että kaikille, jotka saattavat työssään kohdata kunniaväkivaltaa ja siihen liittyviä ilmiöitä. Kunniaväkivalta on haastava tutkittava ja kyselytutkimusten ja oikeudellisten dokumenttien tutkimuksen lisäksi hyödyllisiä voisivat olla myös kvalitatiiviset pienten otosten haastattelututkimukset, kuten esimerkiksi Ruotsissa on tehty.¹²⁷

¹²⁷ Björktomta 2019: 451.

3 NYKYINEN LAINSÄÄDÄNTÖ JA SEN MUUTOS

Tässä luvussa käsitellään avioliittoon pakottamista nykyisen lainsäädännön kautta. Sen lisäksi pyritään selventämään millä muun muassa kriminalisointiperiaatteisiin perustuvilla syillä nykylainsäädännön muutos olisi mahdollisesti tarpeellinen. Lainsäädäntöä ja sen perusteita tarkastellaan myös Ruotsin oikeusjärjestelmään vertaamisen kautta, sillä Ruotsissa lainsäädäntöä on tarkennettu avioliittoon pakottamisen suhteen erityisesti Istanbulin sopimukseen perustuen.

Rangaistuksen määräämistä käsitellään tässä tutkielmassa erityisesti lainkäyttäjän eli viranomaisten ja lainsäätäjän näkökulmista. Oleellisia kysymyksiä lainkäyttäjän näkökulmasta ovat teon törkeys ja miten konkreettiseen tapaukseen sopivat oikeusjärjestelmästä löytyvät perusteet. Toisaalta avioliittoon pakottaminen on myös yhteiskunnassa ilmenevä sosiaalinen ja kulttuurinen ongelma, joten kokonaiskatsantokanta on lainsäätäjän näkökulmaa laajempi. Lainsäätäjän näkökulma on itse tekoon nähden kaukaisempi, mutta tietyn teon rangaistuksen määrittäminen on oleellinen osa lainsäädäntötyötä. Suomessa rikoslain uudistuksessa vuonna 2003 pyrittiin siihen, että rangaistusten määrään vaikuttavat periaatteet ja perusteet olisivat mahdollisimman johdonmukaisia. On kuitenkin huomattava, että rangaistuksen määräämisen yleiset opit eivät tule kokonaisuudessaan esiin itse lakitekstissä.¹²⁸

3.1 Rikoslainsäädäntö

Rikoslaisissa oleellista on rangaistuksen uhka. Lakitekstissä tämä ilmenee rikossäännöksestä, joka koostuu kolmesta osasta; rikoksen nimi, rikoksen tunnusmerkistö ja rangaistussäännös. Rangaistuksen tarkoituksena on osoittaa, että teko on ollut yhteiskunnallisesti paheksuttava. Lainsäädännöllä on siis aina myös viestinnällinen tarkoitus. Sillä osoitetaan, että rikkomuksen on todettu olevan niin tärkeä, että siitä on täytynyt säätää laki, joka säätelee kaikkien kansalaisten käyttäytymistä.¹²⁹

¹²⁸ Tapani & Tolvanen 2011: 5.

¹²⁹ Tapani & Tolvanen 2011: 7–8.

Myös kriminalisointiperiaatteet ohjaavat rikoslainsäädäntöä. Hyöty-haitta-periaate punnitsee, onko kriminalisoinnista hyötyä tietyn käytöksen ehkäisemisessä. Pakkoavioliiton kriminalisoinnin kysymyksessä saavutettava hyöty ei ole käsinkosketeltava, sillä ihmisarvon loukkaamiselle tai kriminalisoinnin avulla mahdollisesti lisääntyvälle hyvinvoinnille ei ole mahdollista asettaa hintaa. Kriminalisoinnilla pyritään saavuttamaan preventiivistä hyötyä, eli rikos pyritään estämään jo ennalta.¹³⁰ Pakkoavioliiton kriminalisoinnissa hyödyksi voitaisiin lukea myös yleinen turvallisuuden tunteen ja hyvinvoinnin lisääntyminen. Ihmisarvon suojelun periaate on myös oleellinen osa pakkoavioliiton kriminalisoinnin analysointia, sillä rikos vahingoittaa uhrin itsemääräämisoikeutta ja siten ihmisarvoa.

Rikoslain kuudennessa luvussa on käsitelty rangaistuksen määräämistä. Neljännessä §:ssä käsitellään rankaisemista suhteellisuusperiaatteen kautta.

”4 §

Yleisperiaate

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.”

Rangaistus on siis mitattava siten, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa tehtyyn moitittavaan tekoon. Suhteellisuusperiaatteen perusteella asiaa tarkastellaan rikoksen vahingollisuuden, vaarallisuuden ja teon vaikutusten kautta. Suhteellisuusperiaatteen on oikeudenmukaisuusperiaatteen alaperiaate.¹³¹

Avioliittoon pakottaminen voidaan tällä hetkellä Suomen rikoslain mukaan tuomita ihmiskauppana, törkeänä ihmiskauppana tai pakottamisena. Ihmiskaupasta on säädetty rikoslain 25 luvun 3 §:ssä, mutta siinä ei kuitenkaan mainita sanaa avioliitto. Avioliittoon pakottamisen osalta rangaistuksen määrääminen on ongelmallista puutteellisen nykylainsäädännön vuoksi. Rangaistuksen keskeinen tunnusmerkki on sen perustuminen lakiin.¹³² Muillakin oikeudenaloilla, mutta erityisesti rikosoikeudessa laillisuusperiaatteen asema

¹³⁰ Melander 2008: 480–487.

¹³¹ Tapani & Tolvanen 2011: 16–17.

¹³² Tapani & Tolvanen 2011: 8.

on vahva.¹³³ Rangaistus ei kuitenkaan voi olla ainoa keino rikollisuuteen puuttumisessa. Rikosoikeudessa rangaistusteorioilla pyritään ratkaisemaan rankaisemiseen liittyviä moraalisia ja eettisiä ongelmia.¹³⁴

Kun rikolliseksi määritellystä teosta määrätään rangaistus, täytyy arvioida muun muassa vahingollisuus, tahallisuus ja teon vastuutekijät. Rikosoikeuden yleisten ja erityisten vastuuedellytysten kautta pyritään määrittämään rikoksesta tosiasiallisesti vastuussa ollut henkilö. Avioliittoon pakottamisen suhteen tämä voi olla haasteellista, mikäli tekijä ei ole suoraan tai pelkästään liiton toinen osapuoli, vaan esimerkiksi suku, johon kuuluu useita henkilöitä. Yhdenvertaisuusperiaatteen mukaan rikoskumppaneille tuomitaan yhtä ankara rangaistus, jos heidän menettelynsä on ollut yhtä moitittavaa. Yhdenvertaisuusperiaate on oikeudenmukaisuusperiaatteen alaperiaate. Rikoskumppaneiden määrittäminen ja rangaistuksen jakaminen on osa lainkäyttäjän ammattitaitoa ja kyky tunnistaa rikoksen olennaiset piirteet. Tämä mittaamisharkinta ei kuitenkaan aina tule selkeästi esiin oikeustapauksen perusteluissa.¹³⁵ Koska Suomessa ei ole tässä vaiheessa oikeustapauksia joihin pakkoavioliittoon liittyviä tuomioita voisi verrata, lainkäyttäjän ammattitaito kehittyy vasta ajan myötä. Kansainvälinen vertailu onkin etenkin uuden lain soveltamisen alkuvaiheessa erityisen tärkeää.

Oikeusministeri on vuonna 2018 vedonnut siihen, että tarvittavat lainsäädännön toimenpiteet on jo tehty ja Istanbulin sopimus on jo pantu Suomessa täytäntöön. Täytäntöönpanon yhteydessä rikoslakiin lisättiin nimenomainen maininta avioliittoon pakottamisesta (1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohta).¹³⁶ Oikeustapauksia ei avioliittoon pakottamisen suhteen ole Suomessa ollut.

¹³³ Melander 2016: 41.

¹³⁴ Lappi-Seppälä 2013: 44.

¹³⁵ Tapani & Tolvanen 2011: 19–20.

¹³⁶ Oikeusministeri Antti Häkkänen 2018.

3.2 Pakottaminen ja laiton uhkaus

Mikäli henkilö pakotetaan avioliittoon vasten tahtoaan, esimerkiksi väkivallalla uhkaamalla, teko voisi täyttää laittoman uhkauksen (RikosL 25 luku § 7) ja pakottamisen (25 luku § 8) tunnusmerkistön. Mikäli uhkaamiseen liittyy myös fyysistä väkivaltaa, teko täyttää pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön. Pahoinpitelyrikoksesta tuomittaessa itse avioliittoon pakottaminen jäisi kuitenkin helposti taka-alalle, tai sitä ei mahdollisesti huomioitaisi ollenkaan.¹³⁷

”7 §

Laiton uhkaus

Joka nostaa aseensa toista vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, laittomasta uhkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Uhkaaminen voi liittyä monenlaiseen eri rikokseen. Lakitekstissä viitataan nimenomaan turvallisuuden ja/tai omaisuuden vaarassa olemiseen, mikä ei välttämättä suoraan päde avioliittoon pakottamistilanteeseen. Uhkauksen esittäminen on mielikuvan herättämistä. Sillä pyritään osoittamaan, että uhkauksen esittäjällä on valta joko itse tai toisen välityksellä toteuttaa uhkaamansa paha uhkauksen kohteelle. Uhkauksen ei välttämättä tarvitse suoraan kohdistua henkilöön jolle uhkaus esitetään, vaan saatetaan uhata esimerkiksi pahoinpidellä toisen lapsi tai puoliso.¹³⁸ Avioliittoon pakottamistilanteessa laiton uhkaus voi sisältää esimerkiksi uhkauksen pahoinpitelystä, ellei uhkauksen kohde suostu avioitumaan, tai muilla keinoilla, kuten uhkauksella yhteisöstä eristämällä tai taloudellisilla seikoilla.

”8 §

Pakottaminen

Joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, pakottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

¹³⁷ Holm 2009: 143.

¹³⁸ Nuutila & Majanen 2013: 698.

Rikoslain 8 § käsittelee pakottamista hyvin yleisellä tasolla, ja sitä on mahdollista soveltaa moneen eri tilanteeseen. Lakitekstin *oikeudettomasti* on oleellista tulkittaessa, onko pakottaminen ollut lainvastaista. Kenelläkään ei voi olla oikeutta pakottaa toista avioliittoon, joten tämä oikeus ei täyty. Pakottamiskriminalisoinnilla on tarkoitus suojella yksilön vapautta toimia. Pakottaminen tapahtuu väkivallalla tai sanallisella uhkauksella. Väkivalta ei välttämättä ole perinteistä, pahoinpitelynä rangaistavaa väkivaltaa, vaan se voi kohdistua myös esimerkiksi omaisuuteen. Pakottamiskriminalisointi on yleissäännös, joka syrjäytyy, jos muualla laissa on säädetty ankarampi rangaistus.¹³⁹ Onkin kriminaalipoliittinen kysymys, tulisiko avioliittoon pakottaminen kriminalisoida erikseen omana lainkohtanaan vai tulisiko se sisällyttää lakitekstiin yleisestä pakottamisesta.

Korkeimman oikeuden käsittelemässä ryöstöä koskevaa tapauksessa on käytetty yhtenä sovellettavana säännöksenä pakottamista (RikosL 25 luku 8§). Tapauksessa itse tekijä tuomittiin ryöstöstä, mutta hänet siihen pakottanut henkilö sai oman tuomionsa, sillä hän oli pakottanut tekijän ryöstöön uhkaamalla sormien katkomisella. Korkein oikeus on todennut pakottamiskriminalisoinnin olevan yleissäännös, josta voidaan tuomita ainoastaan, mikäli teosta ei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Tunnuksmerkistön kannalta olennaista myös on se, että painostuskeinolla vaikutetaan toisen tahtoon siten, että hän tekee jotain pakottajan tahtomaa.¹⁴⁰

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228) (OikTL) käsittelee oikeustoimien pätemättömyyttä niissä tapauksissa, kun joku on sellaisen tekemiseen pakotettu. Lain 28 §:ssä määritellään, että

”oikeustoimi, jonka tekemiseen joku on oikeudenvastaisesti pakotettu, ei sido pakotettua, jos pakottamiseen on käytetty väkivaltaista pitelemistä taikka pakottavaa hengen tai terveyden vaaraa käsittävää uhkausta.”

OikTL:ssa on säädetty pakon törkeästä ja lievistä muodosta. Pakottamista pidetään törkeänä silloin, kun pakottamiseen on käytetty väkivaltaa tai uhattu henkeä tai terveyttä.¹⁴¹

¹³⁹ Nuutila & Majanen 2013: 700–701.

¹⁴⁰ KKO:2017:57; HE 94/1993 vp s. 111.

¹⁴¹ Hemmo 2006: 200.

Laissa käsitellään varallisuus oikeudellista näkökulmaa, mutta pakottamisen käsitettä voidaan soveltaa myös muiden sopimusten solmimiseen. Myös avioliitto on kaksipuolinen oikeustoimi, eli sopimus, johon tarvitaan molempien osapuolten suostumus¹⁴². Joissain tapauksissa avioliittoon pakottamisella saatetaan tavoitella taloudellista hyötyä.

Jo vuonna 2016 Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunta on vaatinut lainsäädännön muuttamista siten, että avioliittoon pakottamisesta tulisi yleisen syytteen alainen rikos. Viisijäseninen Suomen valtuuskunta toimii osana Euroopan neuvostoa, jonka yhtenä keskeisenä toimialana ovat erilaiset ihmisoikeuskysymykset. Valtuuskunta on vedonnut muun muassa Monika-Naiset liitto ry:ltä saatuihin tietoihin pakkoavioliittojen määrästä. Monika-Naiset on monikulttuurinen järjestö, joka kehittää ja tarjoaa erityispalveluja väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajataustaisille naisille ja –lapsille.¹⁴³

3.3 Kriminaali- ja oikeuspoliittinen tutkimus

Kriminaali- ja oikeuspolitiikalla tarkoitetaan rikollisuuden liittyvien yhteiskunnallisten päätöksentekojen kokonaisuutta. Kriminaalipolitiikkaan liittyy myös määrätyt linjaukset, tavoitteet ja keinot rikollisuuden ehkäisemiseksi. Myös tutkimus on osa tätä harjoitettua politiikkaa, sillä tutkimus on yksi keino vaikuttaa sen kehittämiseen. Kriminaalipoliittiseksi tutkimukseksi kutsutaan erityisesti sellaista tutkimusta, jonka tarkoituksena on vaikuttaa kriminaalipoliittiseen päätöksentekoon.¹⁴⁴ Tutkittaessa avioliittoon pakottamista ja muuta lähisuhdeväkivaltaa, kriminaalipoliittisella tutkimuksella pyritään tutkimaan ilmiötä mahdollisimman tarkasti ja saamaan siitä vähintään suuntaa antavaa tilastotietoa, joiden avulla lainsäätäjiin ja lainkäyttäjiin pystyttäisiin vaikuttamaan tarjoamalla puolueetonta, faktapohjaista tietoa ilmiön vakavuudesta.

Suomessa oikeuspoliittista tutkimusta harjoittaa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti Krimo, joka toimii Helsingin yliopiston yhteydessä. (Entinen Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.) Instituutin toimintaa säätelee laki Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista (7.12.2007/1139). Laissa on määritelty, että sen tehtävänä on harjoittaa

¹⁴² Hemmo & Hoppu: 2020.

¹⁴³ Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunta 2016; Monika-Naiset liitto ry 2016.

¹⁴⁴ Lappi-Seppälä 2013: 44.

riippumatonta tutkimusta ottaen kuitenkin huomioon oikeusministeriön ja yhteiskunnan senhetkinen tarve tiedolla. Lisäksi Krimon tehtäviin kuuluu seurata ja analysoida ilmi tullutta rikollisuutta, sekä rikollisuuden kontrollin ja seuraamusjärjestelmän toimintaa, oikeusoloja ja lainsäädännön vaikutuksia. Instituutti myös raportoi havaitusta kehityksestä ja ylläpitää tutkimusrekistereitä.¹⁴⁵ Tässä tutkielmassa on käytetty merkittävänä lähteenä OTT Virve Toivosen Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutille tekemää selvitysmuistiota pakkoavioliittojen esiintymisestä ja ilmitulosta Suomessa. Selvitysmuistio on kuitenkin tutkijan käytettävissä olleen ajan ja resurssien vuoksi hieman suppea, joten laajemmalle tutkimukselle aiheesta olisi tarvetta. Toisaalta instituutin tutkimuskohteita määrittää osittain oikeusministeriön määrittelemä tarve tutkimukselle.

Tutkimusta tehdään myös EU:n tasolla ja esimerkiksi Euroopan unionin perusoikeusvirasto FRA on tutkinut naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Sen vuonna 2015 julkaisemassa laajassa tutkimuksessa selvitettiin sukupuolittunutta väkivaltaa, jota ilmeni kaikissa jäsenvaltioissa. Suomi sai tutkimuksessa negatiivista huomiota, ollen yksi niistä maista, joissa naisiin kohdistuva väkivalta oli tutkimuksen mukaan yleisintä.¹⁴⁶

3.4 Avioliiton mitätöinti Suomen lainsäädäntöön?

Tammikuussa 2019 oikeusministeriö on julkaissut muistion, jonka aiheena on pakkoavioliittojen ehkäisyn ja torjunnan tilannekuva sekä kartoitus jatkotoimenpiteistä. Muistio on syntynyt, kun ministeriön kutsumana eri viranomaistahot keskustelivat pakkoavioliittojen ehkäisystä Suomessa. Myös tässä muistiossa Virve Toivosen selvitys on toiminut merkittävänä pohjana. Muistiossa on käyty läpi ilmiön yleisyyttä ja sukupuolittuneisuutta viranomaisten tärkeää ongelman tunnistamisessa ja roolia uhrin suojelussa sekä muun muassa lasten etua.¹⁴⁷ Muistiossa on käsitelty mahdollisia lainsäädännön muutostarpeita, kuten esimerkiksi pakkoavioliiton mitätöinti. Avioliiton mitätöinti ei tällä hetkellä ole Suomen lainsäädännössä mahdollista, vaan avioliitto purkautuu avioeromenettelyllä tai puolison kuollessa. Muistiossa todettiin, että toisaalta mahdollisuus mitätöidä

¹⁴⁵ Helsingin yliopisto 2019.

¹⁴⁶ FRA 2015: 29–30.

¹⁴⁷ OM 2019: 2.

pakkoavioliitto olisi uhrinäkökulmasta tärkeää, mutta jos se tulisi mahdolliseksi, tulisi ratkaista myös muun muassa puolisoiden aviovarallisuussuhteisiin ja mahdollisten lasten asemaan liittyviä kysymyksiä.¹⁴⁸

Avioliiton mitätöimisen suhteen Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunta on ottanut kantaa siihen, että pakkoavioliiton kriminalisoinnin lisäksi myös pakkoavioliiton mitätöntioikeus olisi tärkeää kirjata erikseen lakiin. Pakkoavioliiton uhri on usein joutunut kokemaan traumatisoivaa seksuaalista väkivaltaa, joten avioeron hakeminen ja lopullisen päätöksen odottaminen on nöyryyttävää. Lisäksi siviilisäätynä näkyy tämän jälkeen aina eronnut, vaikka avioliitto ei ole solmittu vapaaehtoisesti. Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunnan mukaan avioliiton mitätöntioikeus vastaisi paremmin Istanbulin sopimusta.¹⁴⁹

Kevennetty avioliiton päättämismenettely voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että pakkoavioliittotilanteessa avioliitto on mahdollista päättää nopeutetusti, ilman vaatimusta harkinta-ajasta tai avioeroa edeltävästä asumuserosta. Norjassa tällaista avioeromenettelyn keventämistä on ehdotettu silloin, kun kyse on alle 18-vuotiaana solmitusta liitosta.¹⁵⁰ Kevennetyssä menettelyssä lopputulos olisi kuitenkin avioero, ei avioliiton mitätöinti.

Oikeusministeriössä on tällä hetkellä meneillään hanke, jossa on tarkoituksena tehdä pakottamalla solmitun avioliiton purkamiseen liittyvät tarpeelliset lainsäädäntömuutokset. Tarkoitus on selvittää ”mahdollisuudet saada alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta taikka pakottamalla solmittu avioliitto päättymään, purkautumaan, kumottua tai mitätöityä muutoin kuin avioerolla.”¹⁵¹ Useat tahot ovat antaneet asiasta lausuntoja. Pääasiassa hanke saa kannatusta, mutta esimerkiksi Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI:n lausunnossa otetaan kantaa siihen, ettei ministeriön arviomuistiossa juurikaan käsitellä pakkoavioliittoa laaja-alaisena ilmiönä, jossa pakko/pakottaminen ja hyväksikäyttö voivat jatkua vuosia ja siihen voi liittyä myös kolmansia osapuolia, kuten

¹⁴⁸ OM 2019: 8.

¹⁴⁹ Eduskunta 2016.

¹⁵⁰ OM 2018: 21.

¹⁵¹ OM 2020b.

puolison sukulaisia.¹⁵² Useassa lausunnossa mainitaan Istanbulin sopimus ja GREVIO-komitean maaportti, jossa Suomea on suositeltu tekemään juuri näitä lakimuutoksia. Esimerkiksi Ihmisoikeusliitto kannattaa hanketta nimenomaan avioliiton kumoamisen kannalta pakkoavioliittotilanteissa.¹⁵³

Avioliiton kumoaminen eroaa mitätöinnistä siten, että avioliiton kumoamisessa oikeusvaikutukset olisivat samat kuin avioerossa, avioliitossa syntyneet lapset säilyttäisivät asemansa, mutta puolisoiden siviilisääty palautuisi ennalleen (naimattomaksi vs. eronnut).¹⁵⁴ Kuten HEUNI on lausunnossaan todennut, avioliiton kumoaminen antaisi avioliittoon pakotetulle oikeudellista ja taloudellista suojaa toisin kuin avioliiton mitätöinti. Toisaalta nämä oikeudet koskisivat myös avioliiton toista osapuolta.¹⁵⁵

Oikeusministeriön hankkeeseen on antanut lausuntonsa myös Turun yliopiston perhe- ja perintöoikeuden emeritusprofessori Markku Helin. Hän ei kannata uutta säännöstä, jonka mukaan pakottamalla solmittu avioliitto voitaisiin kumota tai mitätöidä. Lausunnossa otetaan kantaa pakottamisen näytön ongelmiin tuomioistuimessa ja todetaan, että Istanbulin sopimuksen mukaisesti pakottamalla solmitun avioliitto saadaan purettua aiheuttamatta uhrille kohtuutonta taloudellista ja hallinnollista taakkaa myös nykyisellä avioerokäytännöllä.¹⁵⁶

3.5 Vertailu Ruotsiin

Valtiona Ruotsi eroaa Suomesta etenkin valtiomuodoltaan, ollen perustuslaillinen monarkia, mutta kuitenkin edustuksellinen demokratia. Lainsäädäntövalta on yksikamarisella parlamentilla, joka vastaa Suomen eduskuntaa. Vaikka kuningas on Ruotsin valtionpäämies, hänellä ei kuitenkaan ole valtuuksia tehdä varsinaisia päätöksiä, jotka koskevat valtion johtamista.¹⁵⁷

¹⁵² HEUNI 2020: 1.

¹⁵³ Ihmisoikeusliitto 2020: 1–2.

¹⁵⁴ Ihmisoikeusliitto 2020: 2.

¹⁵⁵ HEUNI 2020: 2.

¹⁵⁶ Helin 2020: 1–2.

¹⁵⁷ Regeringskansliet 2014: 9.

Suomen lainsäädännön muutostarpeet heijastelevat usein muista Pohjoismaista, etenkin Ruotsista. Ruotsin ja Suomen oikeusjärjestelmät ja yhteiskuntarakenteet ovat osittain yhteisen historian myötä kehittyneet hyvin samankaltaisiksi. Eroja kuitenkin löytyy esimerkiksi siinä mitä arvoja lainsäädännössä painotetaan ja mitkä asiat koetaan tärkeämmäksi kuin toiset. Kotimaisessa lainvalmistelussa ja oikeuden tulkinnassa tehdäänkin usein vertailua nimenomaan juuri Ruotsiin.¹⁵⁸

Pakkoavioliiton kriminalisointiin liittyen jo vuonna 2013 apulaisoikeusasiamiehen lausunnossa Istanbulin sopimuksen ratifiointia käsitelleen työryhmän mietinnöstä on verrattu aihetta Ruotsissa 2012 valmistuneeseen laajaan selvitykseen ja ehdotukseen lainsäädännön kehittämisestä. Selvityksessä ehdotettiin jo tuolloin lakkautettavaksi alaikäisten mahdollisuus solmia avioliitto erivapaudella, lapsiavioliiton ja pakkoavioliiton kriminalisointia sekä erilaisia tuki- ja valvontamenettelyjä sekä erityisiä ehtoja uskonnollisten yhdyskuntien vihkimisoikeuden käytölle. Ruotsissa todettiin, että lainsäädännön muutos on välttämätön että pakko- ja lapsiavioliitto-ongelmaan saadaan puututtua niiden aiheuttamien vakavien negatiivisten psykologisten vaikutusten takia, unohtamatta fyysistä kaltoinkohtelua.¹⁵⁹ Tämä on lähes päinvastainen näkemys verraten Suomen oikeusministerin vuonna 2018 antamaan lausuntoon, jossa todettiin, ettei ongelmaan ole mahdollista puuttua muuttamalla lainsäädäntöä, vaan oleellisempaa on kiinnittää ilmiöön huomiota muilla tavoin.¹⁶⁰

Ruotsin oikeusjärjestelmässä lainvalmisteluaineistoon kuuluu mietintö, eli Statens Offentliga Utredningar (SOU). Ne sisältävät valmistelussa olevan asian tarkempaa selvitystä. Pakkoavioliittoihin liittyvän selvityksen mukaan on todettu, että on haastavaa saada luotettavaa kuvaa siitä, millainen ongelma avioliittoon pakottaminen maassa konkreettisesti on. Tällaiset avioliitot liittyvät usein laajempaan kulttuuriseen kontekstiin, jossa ihmisillä on rajoitetusti mahdollisuuksia valita kumppaninsa vapaasti. Ruotsissa vuonna 2009 tehdyn tutkimuksen tulosten perusteella arvioitiin, että n. 70 000 16–25-vuotiasta

¹⁵⁸ Eduskunta 2018.

¹⁵⁹ EOA 2013; SOU 2012:35 s. 86–89.

¹⁶⁰ Oikeusministeri Antti Häkkänen 2018.

nuorta (suurin osa naisia) on rajoitetut mahdollisuudet valita kumppaninsa vapaasti. Ruotsin viranomaisen arvion mukaan 8500 nuorta on huolissaan siitä, että heidät pakotetaan avioliittoon vastoin heidän tahtoaan.¹⁶¹

Suomalaista hallituksen esitystä vastaa Ruotsissa *regeringens proposition*. Pakkoavioliittoon liittyen lakiesityksessä on vuonna 2013 esitetty pakkoavioliittoon liittyen vahvempaa suojaa. Kyseessä oli tällöin täysin uusi rikos, joka lisättiin rikoslakiin. Lakiesityksessä todetaan, etteivät pakkoavioliitot (kuten myös lapsiavioliitot) ole missään tapauksessa suvaittavia, jonka vuoksi ne täytyy kriminalisoida. Aiemmin voimaan saatettujen säännösten todettiin sisältävän liian suuria aukkoja torjuakseen tehokkaasti näitä ongelmia. Kriminalisoinnilla halutaan suojella etenkin lapsia ja nuoria, joita ongelma erityisesti koskettaa ja voi aiheuttaa erityisen suurta haittaa. Esityksessä todettiin, että pakko- ja lapsiavioliitot ovat vakavia rikkomuksia ja rikkovat merkittävästi henkilökohtaista koskemattomuutta ja vapautta.¹⁶²

Pakkoavioliiton kriminalisointi tuli Ruotsissa voimaan 2014.¹⁶³ Ruotsin lainsäädäntö on huomattavasti tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa avioliittoon pakottamiseen liittyen kuin Suomen nykyinen lainsäädäntö. Ruotsin rikoslain (brottsbalk 1962:700) 4 luku käsittelee rikoksia vapautta ja rauhaa vastaan (*om brott mot frihet och frid*). Tässä laissa jokainen, joka pakottaa toisen menemään naimisiin, voidaan tapauksen olosuhteista riippuen tuomita ihmiskaupasta (brottsbalk 4 luku §1a), avioliittoon pakottamisesta (brottsbalk 4 luku §4c) tai avioliittoon harhauttamisesta (brottsbalk 4 luku §4d).

Ruotsin rikoslain 4 luvun 4c §:n mukaan se, joka pakottamalla tai uhrin haavoittuvaa asemaa hyödyntämällä solmii avioliiton, voidaan tuomita vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. 4d §:n mukaan se, joka harhauttamalla saa toisen matkustamaan ulkomaille siinä tarkoituksessa, että hänet pakkokeinoin ja/tai haavoittuvaa asemaa hyväksikäyttämällä saatetaan avioliittoon tai sen kaltaiseen suhteeseen, tulee tuomita vankeuteen enintään

¹⁶¹ SOU 2018:69 s. 60–61.

¹⁶² Regeringens proposition 2013/14:208 s. 20–21.

¹⁶³ SFS 2014:381.

kahdeksi vuodeksi. Pakottajana ei siis välttämättä toimi avioliiton toinen osapuoli. Kun tätä lainkohtaa verrataan Suomen rikoslakiin ja siihen, mitä pakottamisesta on säädetty yleisesti, määrätty rangaistus Suomessa on huomattavasti pienempi. RL 25 luvun 8 § säätelee, että pakottamisesta voidaan tuomita vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

”4 c § Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

4 d § Den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, döms för vilseledande till tvångsäktenskapsresa till fängelse i högst två år.”

Vain harvat ilmenneet tapaukset ovat johtaneet syytteisiin ja/tai tuomioihin pakkoavioliiton kriminalisoinnin jälkeen Ruotsissa. Sisäministeri Anders Ygeman on todennut vuonna 2017, että on tärkeä selvittää tähän johtaneet syyt ja mitä voidaan tehdä tehokkaamman lainsäädännön ja lain soveltamisen aikaansaamiseksi. Viranomaisten välistä yhteistyötä ja rikostutkinnan laatua pakkoavioliittotapauksissa on tutkittu. Joissain poliisin tutkimissa tapauksissa tutkinta on keskeytynyt kantajan muuttaessa tai peruuttaessa kertomuksensa. Katsaus osoittaa, että noin puolessa alustavista tutkimuksista epäiltyjen kuulusteluja ei kuitenkaan ole järjestetty, kuten kansanedustaja Tina Ghasemi kriittisesti osoitti sisäministerillä osoittamassaan kysymyksessä. Sisäministerin vastauksessa perusteltiin ongelmaan puuttumista muun muassa siten että Ruotsin yleinen syyttäjävirsto pyrkii parantamaan pakkoavioliittojen rikostutkintaa tarjoamalla erityistä tukea, sillä rikoksen luonne voi aiheuttaa erityistä painetta uhreille ja heidän kyvyllään todistaa mitä on tapahtunut.¹⁶⁴

Ruotsin pakkoavioliittolain on todettu olleen tärkeä osa erityisesti kunniaväkivallan torjunnassa. Myös muita toimia on käytetty tietoisuuden lisäämisessä, mutta lainsäädännöllä on merkittävä osuus siinä, että viestitään ihmisille, mikä on tuomittava teko. Ruotsalainen kunniaväkivallan uhreja auttava järjestö GAPF käsittelee myös pakkoavioliittoja.

¹⁶⁴ Regeringskansliet 2017; Ghasemi 2016.

Järjestön perustaja Sara Mohammad on kommentoinut pakkoavioliittojen ja muun kunnianväkivallan torjunnassa erityisesti tietoisuuden kasvattamisen merkitystä.¹⁶⁵

3.6 Ihmiskauppa

Ihmiskauppa on määritelty Ruotsin lainsäädännössä vastaavalla tavalla kuin Suomessa. Ihmiskaupan uhria kuvaillaan näin: *Henkilöä, joka on tullut hyväksikäytetyksi ihmiskaupassa, pidetään ihmiskaupan uhrina.*¹⁶⁶

Ruotsin rikoslaissa ihmiskaupasta on säädetty ankarammat rangaistukset kuin Suomessa. Suomessa ihmiskaupasta (rikosL 25 luku § 3) voidaan tuomita vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Ruotsin rikoslaissa (4 luku § 1 a) ihmiskaupan säätely on vastaavanlainen kuin Suomessa, mutta rangaistusasteikko on vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta.

”1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom
- olaga tvång,
- vilseledande,
- utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller
- annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.”

Suomessa toteutettiin rikoslain uudistus viime vuosikymmenen puolivälissä liittyen ihmiskaupan uhrien auttamista koskevaan lainsäädäntöön. Kyseessä oli sisäministeriön hanke, jossa arvioitiin lainsäädännön tilannetta ja toimivuutta. Hankkeeseen kuului myös kansainvälistä lainsäädäntövertailua muun muassa Ruotsiin. Selvityksessä todettiin, ettei Ruotsissa ole säädetty erikseen lakia ihmiskaupan uhrien avustamisesta, mutta aiheeseen

¹⁶⁵ Kervinen 2019.

¹⁶⁶ Sisäasianministeriö 2013: 88.

liittyvää sääntelyä löytyy muista laeista, kuten ulkomaalaislaista, laista terveydenhoidosta turvapaikanhakijoille ja muille, sosiaalipalvelulaista ja sosiaalipalveluasetuksesta.¹⁶⁷

Ihmiskaupan uhrien auttamista koskevassa eurooppalaisessa lainsäädäntövertailussa todettiin, että Ruotsissa on keskitytty erityisesti seksuaalisen hyväksikäytön torjuntaan. Osaltaan tämän voi nähdä johtavan siihen, että muut ihmiskaupan muodot jäävät liian vähäiselle huomiolle. Lisäksi toisin kuin Suomessa, Ruotsissa kansalaisjärjestöillä on melko pieni rooli ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa. Toimivalta on keskittynyt viranomaisille.¹⁶⁸ Tässä lainsäädäntövertailussa ei ole käsitelty pakkoavioliittoja millään tavalla, vaikka usein avioliittoon pakottamiseen liittyy myös seksuaalisen hyväksikäytön motiivi.

3.7 Alaikäisten avioliitot Ruotsissa

Ruotsissa tehtiin 2014 lainsäädännön muutos ja alle 18-vuotiaana avioituminen kiellettiin. Aikaisemmin alaikäisenä avioituminen oli mahdollista lääninhallituksen myöntämällä luvalla. Laissa ei kuitenkaan ennen vuotta 2004 eritelty, millä edellytyksillä luvan voi saada. Vuonna 2004 lakia tarkennettiin ja siihen lisättiin poikkeusluvan saamiselle erityiset syyt. Lain esitöissä todettiin, että erityisluvan saamista varten tulee arvioida hakijan henkilökohtainen kypsyys, avioliiton merkitys lapsen kehitykselle, perhe-elämälle, koulutukselle ja sosiaalisille suhteille. Muita merkittäviä tekijöitä arvioinnissa katsottiin olevan hakijan ikä, huoltajien mielipide, mahdollinen raskaus tai jo syntynyt lapsi. Erityiseksi syyksi ei kuitenkaan katsottu kulttuurisia tai uskonnollisia tekijöitä, koska vähemmistöryhmien edustajilta ei voida evätä lain antamaa suojaa. Tämä poikkeusmahdollisuus kuitenkin poistettiin laista kokonaan vuonna 2014, koska alle 18-vuotiasta ei pidetä tarpeeksi kypsänä avioliiton solmimiselle. Lainsäädännön muutoksessa viitattiin muun muassa YK:n lapsioikeuskomitean suositukseen 18 vuoden alaikärajasta.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Sisäasianministeriö 2013: 94.

¹⁶⁸ Sisäasianministeriö 2013: 87.

¹⁶⁹ OM 2018: 17.

Ruotsin aiemmin voimassa ollut poikkeuslupakäytäntö ei vuosina 2008–2010 johtanut suureen määrään alaikäisenä solmittuja avioliittoja. Lupia myönnettiin tuona aikana ai-noastaan kuusi, kaikki 17-vuotiaille hakijoille. Suomessa pelkästään vuonna 2010 lupia myönnettiin 18 henkilölle. Suomessakin sekä alaikäisen avioitumista koskevien hake-musten että myönteisten päätösten määrä on kuitenkin laskenut, ja vuonna 2016 lupia myönnettiin enää viisi kappaletta.¹⁷⁰

Myös Tanskassa tuli 2017 voimaan lainmuutos, ja alaikäiset eivät voi enää poikkeuslu-vallakaan saada mahdollisuutta avioitumiselle. Myös Tanskassa poikkeuslupien hakemi-nen oli vähentynyt ennen lainmuutoksen voimaan tuloa. Norjassa vastaava muutos tehtiin 2018. Myös Norjassa on käytetty samoja perusteluja kuin Ruotsissa ja Tanskassa; ihmis-oikeuksien kehittyminen, Pohjoismainen linjaus ja poikkeuslupahakemusten vähäisyys. Islannissa on vielä tällä hetkellä käytössä vastaavan kaltainen poikkeuslupamenettely kuin Suomessa.¹⁷¹

Ruotsissa tehdyssä lainvalmistelumietinnössä todettiin, että lapsiavioliittoihin liittyvät riskit ovat moninaisia ja hyvin tunnettuja. Lapsi, joka joutuu solmimaan avioliiton, ei menetä vain lapsuuttaan, vaan usein myös mahdollisuuden esimerkiksi koulutukseen. Li-säksi lapsiavioliitto aiheuttaa merkittäviä terveyteen vaikuttavia riskejä ja altistaa perhe-väkivallalle. Lapsiavioliiton ei voi ajatella olevan vain tiettyyn kansanryhmään tai maa-han liittyvä ongelma. Se vaikuttaa kaikkiin maailman valtioihin ja sen takia siihen on tärkeää kiinnittää huomiota kaikkialla.¹⁷²

Vaikka mahdollisuus solmia avioliitto alaikäisenä on Ruotsissa jo poistettu, on todettu, että aihe vaatii edelleen erityistä huomiota etenkin turvapaikanhakijoihin kohdistuvan so-siaalityön osalta. Ruotsin Maahanmuuttovirasto on vuonna 2016 julkaissut aiheesta ra-portin *Är du gift? Utredning av handläggning av barn som är gifta när de söker skydd i*

¹⁷⁰ OM 2018: 17, 32.

¹⁷¹ HE 211/2018; Danish Ministry of Social Affairs and the Interior 2020; Norwegian Ministry of Children and Families 2019.

¹⁷² SOU 2018:69 s. 61.

Sverige. Siinä oli todettu useita alaikäisten avioliittoja, suurin osa 16–17-vuotiaita tyttöjä. Lähes kaikki heistä olivat kotoisin Afganistanista, Irakista tai Syyriasta.¹⁷³

2019 alkaen Ruotsissa ei enää myöskään tunnustettu ulkomailla solmittuja avioliittoja, joissa vähintään toinen osapuoli on ollut avioliiton solmimishetkellä alle 18-vuotias. Heinäkuussa 2020 lainsäädäntöön lisättiin kohta, jossa lapsen saattaminen avioliittoon säädettiin rangaistavaksi, vaikkei siihen liittyisikään pakottamista tai uhrin haavoittuvan tilanteen hyväksikäyttöä. Uuden lain mukaan myös lapsen kanssa avioituvaa voidaan rangaista.¹⁷⁴

3.8 Ulkomailla tapahtuneen rikoksen tuomitseminen Suomessa

Joissain tapauksissa avioliittoon pakottaminen tapahtuu ulkomailla. Kun Istanbulin sopimus astui voimaan Suomessa, tehtiin muutos rikoslain 1 luvun 11 §:än 2 momentin 8 kohtaan. Pykälässä säädetään kaksoisrangaistavuuden vaatimuksesta. Tässä lainkohdassa käsitellään tapauksia, joissa teko on tehty vieraan valtion alueella ja sitä ei ole säädetty rangaistavaksi tekopaikan laissa. Tekoon voidaan kuitenkin soveltaa Suomen lakia, jos sen on tehnyt Suomen kansalainen (tai kansalaiseen rinnastettava henkilö) ja teosta säädetään rangaistus:

”8) 21 luvun 5 tai 6 §:ssä, 22 luvun 1 tai 2 §:ssä taikka 25 luvun 8 §:ssä, jos teko on naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (53/2015) 37 artiklassa tarkoitettu avioliittoon pakottaminen, 38 artiklassa tarkoitettu naisen sukuelinten silpominen taikka 39 artiklassa tarkoitettu pakotettu raskauden keskeyttäminen tai pakosterilointi”

Kyseiset rikoslain pykälät viittaavat pakottamiseen, pahoinpitelyyn ja laittomaan raskaudenkeskeytykseen, joka tehdään vastoin naisen tahtoa. Laillisuusperiaatteen kautta tulkittaessa tämä lainkohta ei täysin selkeästi ilmaise nimenomaan avioliittoon pakottamisen moitittavuutta tai sitä, minkälaisen rangaistuksen siitä voi saada.

¹⁷³ SOU 2018:69 s. 62.

¹⁷⁴ Nationellt centrum för kvinnofrid 2020; SFS 2020:349 s. 1.

Ulkomailla solmittua avioliittoa ei välttämättä tunnusteta Suomessa. Jos ulkomaille avioliiton tunnistamista haetaan täällä, kyseessä saattaa olla avioliittolaisissa säädettyjen avioliiton esteiden kiertäminen. Laki ei tätä varsinaisesti nykyisellään estä, mutta jos avioliiton solmimiseen todetaan liittyneen pakottamista tai hädänalaisen aseman hyväksikäyttöä, avioliitto voidaan jättää tunnustamatta ehdottomuusperiaatteeseen (*ordre public*) vedoten.¹⁷⁵ *Ordre public*-periaatteesta on säädetty Rooman yleissopimuksen 16 artiklassa. Sen mukaan ulkomailta solmitun sopimuksen (tässä yhteydessä esimerkiksi avioliitto) säännöksiä ”*voidaan jättää soveltamatta, jos sen soveltaminen on selvästi vastoin tuomioistuinvaltion oikeusjärjestyksen perusteita.*”¹⁷⁶

3.9 EIT:n tapaus lapsiavioliitosta

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen on päätynyt käsiteltäväksi jonkin verran tapauksia liittyen pakko- ja lapsiavioliittoihin. Usein, kuten tässäkin käsiteltävässä tapauksessa aiheet limittyvät toisiinsa, sillä kyseessä on alaikäinen henkilö, joka on pakotettu avioliittoon muun kaltoinkohtelun ohessa. Tapaukseen liittyy myös uhrin asema romanivähemmistön jäsenenä. Tässä tutkimuksessa tapaus valikoitui analysoitavaksi, sillä kotimaisia oikeustapauksia avioliittoon pakottamisen suhteen ei ollut saatavilla. Tapaus sopii tutkielman aiheeseen myös siksi, että siinä on kulttuurinen näkökulma avioliittoon pakottamiseen.

Kriminalisointiperiaatteisiin EIT:n oikeuskäytäntö liittyy etenkin ihmisarvon loukkauksittomuuden periaatteen suhteen, sillä sen on todettu kuuluvan EIS:n turvaaman suojan ydinalueeseen.¹⁷⁷

¹⁷⁵ OM 2018: 28.

¹⁷⁶ Vuoden 1980 Rooman yleissopimus sopimussuhteisiin sovellettavasta laista (80/934/ETY).

¹⁷⁷ Melander 2016: 23.

3.9.1 Tapauksen tiivistelmä

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vuonna 2012 käsittelemässä tapauksessa M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria on otettu kantaa lapsi- ja pakkoavioliittoihin, ja näiden kytkeytymiseen kulttuurisiin syihin.¹⁷⁸

Tapauksessa oli kyse siitä, että hakijat vetosivat EIS:n 3 artiklaan: *Kidutuksen kielto: Ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla*. Hakemuksessa on myös vedottu EIS 14 artiklaan, joka koskee syrjinnän kieltoa, sillä päähakija on romanivähemmistöön kuuluva. Kidutuksen kielto on ehdoton kielto, eikä siitä voi poiketa missään tilanteessa, ei vaikka kyseessä olisi menettely, joka olisi terrorismin tai muun vakavan rikollisuuden torjumiseksi välttämätöntä, tai yleisen hätätilan aikana.¹⁷⁹

Hakemuksen mukaan alaikäistä päähakijaa oli kaltoinkohdeltu ja viranomaisten toimenpiteet olivat olleet riittämättömät. Bulgariolaiseen romanivähemmistöön kuuluva perhe (vanhemmat ja tapahtuma-aikaan 17-vuotias tytär sekä 26-vuotias sukulaisnainen) oli saapunut Italiaan työskentelemään vuonna 2003. He asuivat serbialaista alkuperää olevan perheen luona työskennellen erilaisissa kotitaloustehtävissä. Alaikäinen päähakija pakotettiin avioitumaan työnantajan toimesta hänen sukulaispoikansa kanssa. Pakottamiseen liittyi aseella uhkailua, väkivaltaa ja lahjontaa. Lopulta alaikäisen päähakijan vapaus riistettiin ja hänet eristettiin perheestään. Perhe teki tapauksesta rikosilmoituksen Italian viranomaisille, mutta asiaa alettiin tutkia vasta 18 päivän kuluttua ilmoituksen tekemisestä. Tutkinnassa ja kuulusteluissa ilmeni monenlaisia ongelmia muun muassa kielimuurin ja puutteellisen tulkkauksen vuoksi.¹⁸⁰

Tapauksen tutkinnassa Italian viranomaiset ovat vedonneet niin sanottujen romaaniavioliittojen perinteisiin käytäntöihin, joissa alaikäisten avioliitot ovat

¹⁷⁸ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

¹⁷⁹ Hirvelä & Heikkilä 2013: 69.

¹⁸⁰ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

tavanomaisia. Tutkinnassa ilmenneiden todisteiden mukaan (muun muassa häävalokuvat) italialaiset viranomaiset tulivat siihen tulokseen, että vapaudenriistoa, avioliittoon pakottamista ja kaltoinkohtelua ei ollut lainkaan tapahtunut, vaan avioliitto oli tapahtunut molemminpuolisessa yhteisymmärryksessä. Bulgarialaista perhettä syytettiin perättömän lausuman antamisesta ja kunnianloukkauksesta. Myöhemmin syytteistä kuitenkin luovuttiin.¹⁸¹

Vaikka päätöksessä on todettu, että varsinaisesta ihmiskaupasta ei ole ollut saatavilla tarpeeksi näyttöä, tuomiossa tultiin siihen tulokseen, että Italian viranomaisten olisi pitänyt tutkia tapaus huolellisemmin. EIT myös totesi, että vastuu tapauksen tutkinnassa oli nimenomaan Italian viranomaisilla.¹⁸²

Lopputuloksessa tultiin siihen tulokseen, ettei EIS:n artikla 3 rikkomusta ollut tapahtunut. Päätöksen perusteluissa on kuitenkin todettu, että koska pakkoavioliitto rikkoo perustavanlaatuisella tavalla ihmisoikeuksia, se ei missään tapauksessa voi olla hyväksyttävää. Tuomioistuimen päätös oli jakautunut siltä osin, että yksi tuomareista äänesti lopputulosta vastaan ja koki että tapauksen tosiseikat täyttivät kidutuksen määritelmän. Eriävän mielipiteen esittänyt tuomari Kalaydjieva totesi, että erityisesti tapauksen tutkimisen viivytykset olivat tuomittavia seikkoja. Avioliittoon pakottamisen suhteen hän totesi, että Italian viranomaisilla vaikutti olevan mielipide siitä, että tapaus liittyi niin sanottujen perinteisiin romaniavioliiton käytäntöihin. Tällainen mielipide antaa vaikutelman siitä, että olisi hyväksyttävää, että käytäntöihin liittyä kaltoinkohtelua, seksuaalista hyväksikäyttöä ja rikollisuuteen pakottamista.¹⁸³

¹⁸¹ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

¹⁸² EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

¹⁸³ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

3.9.2 Tulkittava säätely/analyysi

Tapauksen analysointi on siinä suhteessa monimutkaisempaa, että käsittelyssä on otettu huomioon EIS:n ja muun EU-tasoisien säätelyn lisäksi sekä Bulgarian että Italian lainsäädäntöä. Viranomaisien vastuukysymyksissä ilmeni epäselvyyksiä ja erimielisyyksiä, sillä Bulgarian viranomaiset vetosivat siihen, ettei asian tutkinta kuulu heille koska väitetty kaltoinkohtelu on tapahtunut Italiassa.¹⁸⁴

Bulgarian lainsäädännön mukaan alaikäinen voi avioitua. Bulgarian laissa on kuitenkin selkeästi määritelty, että avioliittoon pakottaminen on lailla kiellettyä, ja siitä voi saada maksimissaan kolmen vuoden vankeustuomion. Laissa on myös erikseen mainittu lahjuksen ottaminen sitä vastaan, että niin sanotusti luovuttaa tyttärensä tai sukulaisensa avioliittoa varten, mistä voidaan tuomita sakkoihin tai enintään vuoden vankeuteen.¹⁸⁵ Keskeisenä oikeudellisena lähteenä tapauksen tulkinnassa toimii myös Italian lainsäädäntö, jossa on säädetty tarkemmin esimerkiksi alaikäiseen kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta, perheväkivallasta ja ihmiskaupasta.

YK:n ihmisoikeuksien julistus liittyen avioliittoon on vuodelta 1963. Italia on allekirjoittanut sen, mutta ei ratifioinut. Bulgaria ei ole edes allekirjoittanut. Julistuksessa on määritelty, ettei avioliittoa tule solmia ilman molempien osapuolten täyttä ja vapaata suostumusta.¹⁸⁶

Tuomiossa on vedottu ja käytetty lähteenä myös kannanottoa, jossa Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on vuonna 2005 ottanut kantaa pakko- ja

¹⁸⁴ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012).

¹⁸⁵ EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012). Bulgarian rikoslaki: ”Whoever coerces a person to contract a marriage, which is thereafter annulled on this ground, will be punished by imprisonment of a maximum period of three years. A parent or any other relative who receives a sum of money in order to authorise the marriage of his or her daughter or a relative, will be punished by imprisonment of a maximum period of one year or by a fine of between 100 to 300 levs (BGN) together with a public reprimand. The same punishment applies to whoever pays or negotiates the price.”

¹⁸⁶ YK 1963.

lapsiavioliittoihin. Päätöksessä on todettu, että ongelma on huolestuttava ja se on tunnus- tettu vakavaksi. Pakkoavioliiton on todettu olevan avioliitto, johon ei ole vähintään toisen osapuolen täyttä ja vapaata suostumusta. Lapsiavioliiton on taas määritelty selkeästi ole- van avioliitto, jossa vähintään toinen osapuoli on alle 18-vuotias. Erityisesti pakko- ja lapsiavioliittoja ilmenee vähemmistöjen keskuudessa ja uhreina on pääasiassa nuoria nai- sia ja tyttöjä. Yleiskokous on kokenut erityisen huolestuttavana sen, että osa viranomaista sallii käytäntöjen jatkuvan vedoten kulttuurisiin syihin, vaikka ne ovat selkeitä ihmisoikeusrikkomuksia.¹⁸⁷

EN:n yleiskokouksen kannanotto vuodelta 2010 käsittelee nimenomaan romanivähem- mistön keskuudessa ilmenneitä ihmisoikeusrikkomuksia ja sekä valtioiden että vähem- mistön itsensä vastuuta niistä. Yleiskokous huomauttaa, että etenkin yhteisön itsensä tu- lee taistella naisten ja tyttöjen syrjintää ja kaltoinkohtelua vastaan. Erityistä huomiota tu- lisi kiinnittää käytäntöihin ja tapoihin, jotka johtavat perheväkivaltaan ja pakko- ja lap- siavioliittoihin. Tavat ja perinteet eivät koskaan voi olla tekosyy ihmisoikeusrikkomuk- sille, vaan näitä tapoja tulisi muuttaa. Neuvoston jäsenvaltioiden tulisi korostaa lainsää- dännön ja ihmisoikeuksien merkitystä, ja myös tukea romanivähemmistöissä näitä asioita esiin ottavia henkilöitä, koska tapojen ja perinteiden kyseenalaistamisen aiheuttaa usein jännitteitä yhteisön sisällä.¹⁸⁸

3.10 Lähisuhdeväkivalta yleisen syytteen alaisena, vertailu

Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan perheenjäsenen tai puolisoon kohdistettua väkival- taa. Lähisuhdeväkivalta muuttui yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi vuonna 2011 siinä tapauksessa, kun pahoinpitely on kohdistunut

”tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suo- raan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen. (RL 21 luku 16 §)”

¹⁸⁷ Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1468 (2005), kohta 3.

¹⁸⁸ Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1740 (2010), kohta 16.4 & 17.4.

Muutoksella pyrittiin saamaan tekijä vastuuseen niissä tapauksissa, kun teko on tullut ilmi viranomaisille. Aikaisemmin rikosprosessin eteneminen vaati uhrin omaa aktiivisuutta. Hallituksen esityksessä todettiin, että lähisuhdeväkivaltatapauksissa uhri on usein haavoittuva ja tekijästä jollain tapaa riippuvaisessa asemassa, eikä sen takia halua edetä asiassa.¹⁸⁹ Vastaava uhrin riippuvaisuusasema pätee myös pakkoavioliittotapauksiin.

Pakkoavioliittotapauksissa ilmenee usein samanlaisia haasteita kuin lähisuhdeväkivaltatapauksissa yleensä, kuten ongelmat riittävän näytön saamisessa. Lisähaasteita voi aiheutua myös esimerkiksi siitä, ettei uhri halua tiedon tapauksesta leviävän. Rikoksen selvittäminen on haasteellista myös sen vuoksi, että avioliittoon pakottamista käsiteltäisiin asianomistajarikoksena. Jos asianomistaja ei esitä syytepyyntöä, vaatisi syytteen nostaminen sitä, että tulkittaisiin kyseessä olevan erittäin tärkeä yleinen etu. Tämä arvioiminen on tapauskohtaista, mutta pakkoavioliittotapauksissa ilmiön torjuminen voisi joissain tilanteissa edellyttää syytteen nostamista.¹⁹⁰ Tähän mennessä vastaavia tapauksia ei oikeuskäsittelyssä ole kuitenkaan Suomessa ollut.

Suomessa on toteutettujen laajojen naisuhritutkimusten mukaan (1997 ja 2005) parisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa on viimeksi kuluneen vuoden aikana kokenut noin 8 % parisuhteessa elävistä naisista.¹⁹¹ Viimeisimmän naisuhritutkimuksen mukaan noin joka viides nainen oli kokenut puolison väkivaltaa tai uhkailua joskus nykyisen parisuhteen aikana¹⁹². Lähisuhdeväkivallassa piilorikollisuuden määrän arvioidaan kuitenkin olevan suuri. Hallituksen esityksessä rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta on korostettu sitä, ettei lainsäädäntö yksinomaan ole riittävä keino lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseen.

¹⁸⁹ HE 78/2010: 10.

¹⁹⁰ OM 2019: 9.

¹⁹¹ HE 78/2010: 7. Naisuhritutkimuksille on tarvetta, sillä suuri osa väkivallasta jää piilorikollisuudeksi ja näin erilaisten viranomaisrekisterien ulkopuolelle. Kyselytutkimusten avulla pystytään luomaan oikeasuhtaisempi kuva väkivallan määrästä ja kehityssuunnasta. Kyselytutkimukset toimivat virallistilastoja täydentävänä ja oikaisevana materiaalina. Koko väestölle suunnatut kansalliset uhritutkimukset aloitettiin Suomessa vuonna 1980 ja ensimmäinen erityisesti naisten kokemaa väkivaltaa selvittävä kyselytutkimus toteutettiin vuonna 1997. (Piispa, Heiskanen, Kääriäinen & Sirén 2006: 1.)

¹⁹² THL 2018b.

Lähisuhdeväkivallan torjunnassa on tärkeää, että sekä viranomaiset että uhrin lähipiiri ovat kykeneviä tunnistamaan väkivallan ja ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin. Lähisuhdeväkivallan uhri tarvitsee yhteiskunnan apua esimerkiksi sosiaalityön keinoin. Uhrin auttaminen ei poissulje tekijän saattamista avun piiriin.¹⁹³

Lähisuhdeväkivallassa on useita samoja piirteitä kuin avioliittoon pakottamisessa. Pitkään jatkuva väkivalta voi lievänäkin aiheuttaa sen, ettei uhri itsetunnon ja omanarvontunnon alenemisen takia ole kykenevä tekemään omaa elämäänsä koskevia rationaalisia ratkaisuja.¹⁹⁴ Lähisuhdeväkivaltatapauksissa avun hakematta jättämiseen on tutkimusten perusteella havaittavissa neljää eri kategoriaan asettuvaa syytä. Saatetaan ajatella, ettei apu ole tarpeen. Jos vamma tai koettu henkinen kärsimys koetaan lieväksi, avusta ei olisi hyötyä. Hoitoon tai avun piiriin hakeutumatta jättämisen syitä voivat olla myös koetut esteet, kuten rahan, kulkuvälineen tai ajan puute, tai se, että kumppani estää hoitoon hakeutumisen. Tähän liittyy myös muunlainen sosiaalinen eristäminen. Kolmantena syynä on mainittu halu suojella kumppania, vaikka hän olisikin väkivallan tekijänä. Neljäntenä syynä tutkimuksissa on tullut esiin epäluottamus viranomaisia kohtaan.¹⁹⁵

Oikeusministeriön muistiossa tammikuulta 2019 on tuotu esiin, että osa keskusteluun osallistuneista viranomaistahoista on kannattanut pakkoavioliiton erilliskriminalisoinnin selvittämistä muun muassa siitä syystä, että avioliittoon pakottaminen ei useinkaan täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä, jonka perusteella se voitaisiin nykyainsäädännön mukaan tuomita. Ihmiskaupan tunnusmerkistöön ei myöskään sovi pakkoavioliitolle tyypillinen väkivallan yhteisöllinen luonne.¹⁹⁶

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän raportti vuodelta 2019 osoittaa että pakkoavioliittotapauksia tulee Suomessa vuosittain ilmi erityisesti niissä tilanteissa, kun viranomaiset ovat puuttuneet lähisuhdeväkivaltaan. Lähisuhdeväkivallan uhrin

¹⁹³ HE 78/2010: 4.

¹⁹⁴ HE 78/2010: 10.

¹⁹⁵ Kääriäinen 2006: 104–105.

¹⁹⁶ OM 2019: 9.

kokonaistilanne on alkanut selvitä usein turvakodissa, josta otetaan yhteyttä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään.¹⁹⁷

Ihmisoikeusliiton tekemässä selvityksessä Kunniakäsitykset ja väkivalta on käyty läpi myös avioliittoon pakottamista. Tutkimuksen osana on käyty läpi poliisiasiakirja-aineistoa ja niissä ilmeni kaksi avioliittoon pakottamistapausta. Molemmissa tapauksissa uhri on itse kertonut poliisille joutuneensa pakotetuksi avioliittoon. Toisessa tapauksessa 18-vuotias nainen kertoo tulleen pakotetuksi solmimaan avioliiton yhdeksän vuotta vanhemman miehen kanssa. Tapausta tutkittiin mutta tutkinta päätettiin samana päivänä. Syyttäjä on lopettanut tapauksen tutkinnan. Perusteluina oli, että vaikka uhri olisi painostettu naimisiin, ei ihmiskaupan tunnusmerkistö todennäköisesti täyty.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020: 8.

¹⁹⁸ Hansen ym. 2016: 84.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassa tarkastelun kohteena oli avioliittoon pakottaminen ihmisoikeusloukkauksena, sivuten myös lapsiavioliittoja. Tarkastelu sisälsi paitsi nykyisen lainsäädännön analysointia kriminalisointiperiaatteiden kautta, myös vertailua Ruotsiin ja osittain myös muihin maihin, sekä selvitystä siitä, millä perustein lainsäädännön muutosta ollaan Suomessa ajamassa ja myös perusteita sitä vastaan. Tutkielma koostui useasta osa-alueesta käsitellen Suomen nykyistä lainsäädäntöä, ihmisoikeussopimuksia, lasten oikeuksia, Ruotsin lainsäädäntöä ja myös niin kutsuttua kunniaväkivaltaa.

Tämän tutkielman perusteella todetaan, että pakkoavioliitto on yhteiskunnassa ilmenevä, mutta helposti piiloon jäävä ihmisoikeuksiin liittyvä kysymys, jonka uhriksi joutuvat eivät välttämättä ymmärrä omia oikeuksiaan tai ole niistä tietoisia. Nykyinen rikoslaki ei sisällä omaa pykäläänsä avioliittoon pakottamisesta. Suomen nykyisen rikoslain mukaan avioliittoon pakottaminen on rangaistavaa ihmiskauppana, törkeänä ihmiskauppana tai pakottamisena. Rangaistavaa on varsinaisen pakottamisen lisäksi myös henkilön luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen tavoitteena pakottaa hänet avioliittoon.

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selventää tulisiko avioliittoon pakottaminen kriminalisoida rikoslaissa omana rikosnimikkeenä. Tutkielmassa pyrittiin selventämään avioliittoon pakottamista ihmisoikeuskysymyksenä, avata termin sisältö ja tarkentaa milloin avioliiton ei katsota olevan vapaaehtoisesti solmittu. Tarkoitus oli paikantaa nykyisen sääntelyn ihmisoikeuskysymykset ja tarkentamaan miten nykyistä lainsäädäntöä tulisi tulkita ilmenneissä avioliittoon pakottamistilanteissa. Ongelmaa tarkasteltiin myös kriminalisointiperiaatteiden kautta.

Tässä tutkielmassa käytettyjen lähdeaineistojen perusteella on selkeää, että avioliittoon pakottamista tapahtuu myös Suomessa. Kyseessä on vakava ihmisoikeusongelma ja se liittyy etenkin naisten kokemaan kaltoinkohteluun. Ensimmäisessä pääluvussa käsiteltiin itsemääräämisoikeutta ja ihmisarvon merkitystä avioliittoon pakottamisessa.

4.1 Rikosoikeus ja lain arvovalta

Lainsäädäntö ei koskaan voi olla tyhjentävä, mutta rikosoikeudessa oikeuskäytännön merkitys ei ole yhtä suuri kuin muilla oikeudenaloilla. Tapauksia ei siis päädy lainkaan oikeuskäsittelyyn, ellei tekoa ole kriminalisoitu tarpeeksi selkeästi. Se, ettei avioliittoon pakottamista kriminalisoitaisi erikseen, olisi kriminalisointiperiaatteiden mukaisesti ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteen vastaista. Rikosoikeudellisesti ihmisarvon merkitys kriminalisointiperiaatteena liittyy siihen, että ihmisellä on itsemääräämisoikeus ja hän on autonominen toimija.¹⁹⁹

Lain arvovallan tulee säilyä, joten mitä tahansa paheksuttavaa tekoa ei voida kirjata lakiin. Tällöin puhuttaisiin niin sanotusta rikoslain liikakäytöstä. Ultima ratio-periaatteen mukaisesti rikoslaki on viimeinen keino, eli se on toissijainen kaikkiin muihin kevyempiin puuttumiskeinoihin nähden. Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointia on kritisoitu sillä, että sen noudattamisen valvominen olisi vaikeaa ja lainsäädäntö siten tehotonta. Jos rikoslakiin kirjataan vain symbolisia eleitä, joilla ei ole todellista merkitystä, se luo mielikuvaa siitä, ettei rikoslain määräyksiä tarvitse ottaa vakavasti.²⁰⁰

Myös rikoslakia kevyemmät ongelmaan puuttumiskeinot ovat oleellisia. Oikeusministeriö on selvityksessään todennut, että pakkoavioliittojen torjunnassa viranomaisten keskinäinen yhteistyö sekä viranomaisten yhteistyö järjestöjen kanssa on tärkeää.²⁰¹ Muutoin kriminalisoinnin lopputulos jää vain yleiselle tasolle, tavallaan tunnistetuksi ja tunnustetuksi ongelmaksi, johon ei kuitenkaan ole todellisia keinoja puuttua. Avioliittoon pakottaminen on kuitenkin vakavampaa kuin ainoastaan moitittavaa käytöstä, sillä se rikkoo toisen osapuolen perusoikeuksia merkittäväällä tavalla. Täten avioliittoon pakottamisen kriminalisointi olisi ultima ratio-periaatteen kannalta perusteltua. Kriminalisointi ei kuitenkaan poissulje muiden keinojen käyttämistä, kuten sosiaalityötä, järjestötyötä ja tiedottamista.

¹⁹⁹ Melander 2016: 23–24.

²⁰⁰ Lappi-Seppälä 2013: 69.

²⁰¹ OM 2019: 2.

Tällä hetkellä meneillään on säädösvalmistelu koskien pakkoavioliiton mitätöintiä, ei avioliittoon pakottamisen kriminalisointia. Useat tahot ovat tätä kuitenkin vaatineet, perustellen muun muassa sillä, ettei nykyinen ihmiskauppalainsäädäntö anna tarpeeksi toimivia keinoja ongelmaan puuttumiseen. Esimerkiksi henkilön houkutteleva toiseen maahan tarkoituksena pakottaa avioliittoon ei todennäköisesti sopisi ihmiskauppalainsäädännön tunnusmerkistöön.²⁰²

Perusteet pakkoavioliiton kriminalisointia vastaan liittyvät etenkin siihen, että teoriassa avioliittoon pakottaminen on jo tällä hetkellä kirjattu rikoslakiin. Hyöty-haitta-punninnan mukaisesti kriminalisoinnista ei siis olisi hyötyä. Käytännössä nykyinen laki ei kuitenkaan näytä tuovan tosiasiallisia mahdollisuuksia ongelmaan puuttumiseen, sillä tapaukset eivät päädy rikosprosessiin.

Pakkoavioliiton mitätöintiä vastustavat taas vetoavat siihen, että jo nykyisellään Suomen avioerokäytäntö on melko yksinkertainen ja helposti saatavilla, eikä yhteiskunnallisesti siviilisäädillä ole suurta merkitystä. Ei olisi siis tarvetta muuttaa siviilisäätystä takaisin naimattomaksi, vaikka kyseessä olisi ollut pakkoavioliitto. Lainsäätäjän ei tulisi osallistua puolisoiden elämänhistorian peittelyyn, kuten perhe- ja perintöoikeuden professori Markku Helin on todennut lausuessaan mielipiteensä siitä, että pakkoavioliiton mitätöintiä ei olisi tarpeen tuoda Suomen lainsäädäntöön.²⁰³

4.2 Vertailu Ruotsiin

Tämän tutkielman perusteella avioliittoon pakottamisen kriminalisointiin ei liity eettisiä tai poliittisia jännitteitä, jolla kriminalisointia vastaan voitaisiin perustella. Sen sijaan Suomella on eräänlainen paine seurata Pohjoismaista linjaa tässä ihmisoikeudellisessa lainsäädäntökysymyksessä.

Toisessa pääluvussa käsiteltiin sitä, miten nykyistä lainsäädäntöä tulisi tulkita avioliittoon pakottamisen suhteen. Ruotsiin vertailussa kävi ilmi, miten suuri ero Suomen ja Ruotsin

²⁰² OM 2019: 9.

²⁰³ Helin 2020: 2.

rikoslainsäädännössä on pakkoavioliittojen kriminalisoinnissa. Vertailu on mielenkiintoinen, sillä yleisistä valtioiden samankaltaisuuksistaan huolimatta Suomi on valinnut, ainakin toistaiseksi, hyvin erilaisen katsantokannan tähän ongelmaan puuttumiseen. Ruotsin rikoslaissa on oma pykälänsä avioliittoon pakottamiselle ja siitä voi saada jopa neljä vuotta vankeutta. (*Brottsbalk 4 kap. 4c§*)

Siihen, että tietystä teosta on laissa määritelty rangaistus, liittyy yhteiskunnallisesti viestinnällinen tarkoitus. Rangaistuksen määräämisellä pyritään viestimään, että tekijän menettely ei ole sallittua tai hyväksyttävää.²⁰⁴ Jonkin asian kriminalisoinnilla on tarkoituksena kieltää jokin ei-toivottu käyttäytymisen muoto. Lain merkittävin hyöty on yleispreveniivinen, eli tämän ei-toivotun käyttäytymisen väheneminen.²⁰⁵ Vaikka lainsäädäntö ei voi olla ainoa tai ensisijainen tapa puuttua ongelmaan, avioliittoon pakottaminen on ongelmana sen luontoinen, että lainsäädäntö viestisi siitä laajemmin yhteiskuntaan.²⁰⁶

4.3 Toimenpiteet ja jatko

Vaikkei avioliittoon pakottamista löydy sellaisenaan erillisenä pykälänä rikoslaista, on selvää, ettei se kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi tälläkään hetkellä sallittua. Avioliittoon pakottamisen kriminalisoiminen omana pykälänään antaisi kuitenkin uhreille selkeän viestin siitä, että he ovat rikoksen uhreja. Kriminalisointi auttaisi tuomaan tämän tyyppistä ihmisoikeusrikollisuutta näkyvämmäksi, jolloin siihen olisi mahdollista myös helpommin puuttua. Säädetyllä lailla on aina tavoite. Lainsäädännön tarkentamisen lisäksi tiedotus on tärkeää. Uhrin eivät välttämättä ole tietoisia oikeuksistaan, tai heillä ei ole kanavia, joista pyytää apua. Hyöty-haitta-punninnan mukaisesti kriminalisoinnista olisi preventiivistä hyötyä, sillä se lisäisi turvallisuuden tunnetta.

Hallituksen esityksessä on käsitelty Istanbulin sopimuksen voimaan saattamista tarkemmin myös sopimuksen 37 artiklan kohdalla. Siinä on todettu, että jo nykyisellään lainsäädäntö kattaa avioliittoon pakottamisen rangaistavana tekona, vaikkei kyse varsinaisesti

²⁰⁴ Tapani & Tolvanen 2011: 8–9.

²⁰⁵ Kotanen 2010: 374.

²⁰⁶ Linnanmäki 2019: 30.

olisi ihmiskaupasta. Avioliittoon pakottamista voidaan pitää ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena. Hallituksen esityksessä on todettu, että koska Suomen lainsäädäntö riittää jo nykyisellään kattamaan artiklan vaatimukset pakkoavioliiton kriminalisoinnille, ei lainsäädännön muutosta ole suunnitteilla. Esityksessä on kuitenkin hieman epämääräisesti mainittu, että lainsäädännön tarkemmalle arvioimiselle pakkoavioliiton suhteen *voisi* jatkossa olla tarvetta. Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä rikoslain 1 luvun 11 §:ään lisättiin maininta avioliittoon pakottamisesta.²⁰⁷ Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei tämä toimenpide ole riittävä. Nykyisen lain sanamuoto on laillisuusperiaatteen näkökulmasta puutteellinen. Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointi selkeyttäisi sen tuomittavuutta. Istanbulin sopimuksen vaatimus kriminalisoinnista on hyvin selkeä.

Eduskunnalle on esitetty kirjallinen kysymys koskien sitä, aikooko hallitus ryhtyä lainsäädännöllisiin toimiin pakkoavioliittojen kriminalisoimiseksi ja mitä hallitus aikoo tehdä viranomaisten tietoisuuden ja toimintatapojen parantamiseksi pakkoavioliittoihin puuttumisen osalta. Oikeusministeri Antti Häkkäsen vuonna 2018 kysymykseen antamassa kirjallisessa vastauksessa on käyty läpi lainsäädännön jo nykyään täyttävän Istanbulin sopimuksen pakkoavioliiton kriminalisointia koskevat vaatimukset. Sääntelyä kuvaillaan vastauksessa jo nykyisellään kattavaksi ja pakkoavioliittotapausten vähäistä määrää oikeusprosessissa perustellaan sillä, etteivät uhrit tahdo antaa heille läheisiä henkilöitä koskevia lausuntoja, ja että avioliittoon pakottamista on vaikea näyttää toteen. Vastauksessa on korostettu viranomaisyhteistyön kehittämisen merkitystä.²⁰⁸

Istanbulin sopimus on erityisen oleellinen ihmisoikeussopimus, kun tarkastellaan pakkoavioliittoa ja sen torjuntaa yhteiskunnassa. Suomi on sitoutunut Istanbulin sopimukseen ja GREVION tekemän arvion mukaan Suomen tulisi kehittää aiheen tutkimusta ja tilastointia sekä parantaa lähisuhdeväkivallan uhreille tarjottavia palveluita. GREVIO myös huomautti raportissaan lainsäädännöllisistä puutteista pakkoavioliiton kriminalisoinnin ja miätätöinnin suhteen.

²⁰⁷ HE 155/2014: 52.

²⁰⁸ Oikeusministeri Antti Häkkänen 2018.

Tällä hetkellä suunnitteilla tai käynnissä on erinäisiä toimenpiteitä pakkoavioliittoihin puuttumiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelmassa on määritelty, että tapahtuneita avoliittoon pakottamisia tulisi pyrkiä tilastoimaan ongelman laajuuden selvittämiseksi. Tietojärjestelmiä aiotaan esimerkiksi kehittää, että ilmenneissä lähisuhdeväkivaltatapauksissa (esimerkiksi pakkoavioliitto) tilastoitaisiin myös uhrin sukupuoli, sekä uhrin ja tekijän välinen suhde.²⁰⁹ On todennäköistä, että esiin tulleiden tapausten selkeämpi kirjaaminen edesauttaisi lainsäädännön muutosta pakkoavioliiton erilliskriminalisointia kohti.

Pakkoavioliittojen torjuntaan liittyen myös kotouttamistoimenpiteet ovat tärkeitä, kun pyritään muuttamaan asenneilmapiiriä muun muassa naisiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyen. Monika-Naiset on lausunnossaan työ- ja elinkeinoministeriölle ottanut kantaa valtion kotouttamisohjelmaan. Lausunnossa on todettu, ettei kotouttamisohjelmassa ole otettu tarpeeksi hyvin huomioon erityisesti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Liiton näkemyksen mukaan viranomaisilla ja muilla auttavilla tahoilla ei vielä ole riittävästi osamista tunnistaa esimerkiksi pakkoavioliittoon, kunniaan liittyvään väkivaltaan tai ihmiskauppaan liittyviä tapauksia. Järjestöjen rooli ja niiden resurssit tulisi ottaa huomioon kotouttamistoimenpiteitä kehittäessä.²¹⁰

Kriminaalipolitiikalla on perinteisesti ollut Suomessa hyvin passiivinen rooli suhteessa parisuhdeväkivaltaan.²¹¹ Lähisuhdeväkivaltaa tutkinut prosessioikeuden professori Johanna Niemi on kommentoinut ilmiötä ja esimerkiksi lähestymiskieltojen toimimattomuutta toteamalla, ettei Suomessa suhtauduta lähisuhdeväkivallan eri muotoihin tarpeeksi vakavasti. Naisiin kohdistuva väkivalta tulisi olla paremmin priorisoitu poliittisessa päätöksenteossa ja lainsäädäntö kaipaisi sekä uudistusta, että selkeämpää analyysia aiheen tiimoilta.²¹² Suomen hitaus avioliittoon pakottamisen kriminalisoimiseen liittyynee yleiseen haluttomuuteen tunnustaa naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyys. EU:n

²⁰⁹ STM 2017: 14.

²¹⁰ Monika-Naiset liitto ry 2016.

²¹¹ Kotanen 2010: 370.

²¹² Niemi 2020.

perusoikeusviraston tekemän tutkimuksen mukaan Suomi on kuitenkin yksi Euroopan vaarallisimpia maita naisille.²¹³ Parannuksia on viime vuosina tapahtunut, mutta Suomi ei edelleenkään täytä kaikkia niitä vaatimuksia, jotka on määritelty Istanbulin sopimuksessa. Toisaalta lainvalmisteluprosessi on hidas, ja sopimus on astunut voimaan vasta vuonna 2015. Vaikka kriminalisointi ei itsessään poistaisi pakkoavioliittoihin liittyviä ongelmia, tämän tutkielman perusteella voidaan silti todeta, että lainsäädännön muutos olisi perusteltua.

Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmassa on linjattu tavoitteiksi mahdollistaa pakkoavioliittojen mitätöinti ja selvittää niiden kriminalisointia. Hallitusohjelmaan sisältyy myös naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma.²¹⁴ Tämän tutkielman valmistuessa ollaan siinä vaiheessa, että oikeusministeriön hanke pakottamalla solmitun avioliiton purkamiseen liittyvistä tarpeellisista lainsäädäntömuutoksista on käynyt läpi lausuntokierroksen, se on hyväksytty istuntokauden suunnitelmaan 2/2020 ja arvioitu esittelyviikko on 48/2020.²¹⁵ Pakkoavioliiton mitätöintimahdollisuus näytetään siis mahdollisesti saata-
van Suomen lainsäädäntöön lähitulevaisuudessa.

Tutkielmaa on tehty kahden vuoden ajan 2018–2020. Sinä aikana oikeusministeriö on julkaissut oppaan pakkoavioliittojen tunnistamiseen ja on sen mukaan myös selvittä-
mässä, tulisiko avioliittoon pakottamisen kriminalisointia täsmentää.²¹⁶ Tässä vaiheessa on epäselvää, tarkoittaisiko täsmentäminen avioliittoon pakottamisen kriminalisointia omana, erillisenä pykälänään. Pakkoavioliitot ovat myös enenevässä määrin yhteiskunnallisessa keskustelussa, jonka on voinut huomata esimerkiksi aiheesta julkaistuista uutisista ja artikkeleista.

²¹³ FRA 2015: 30.

²¹⁴ Valtioneuvosto 2019.

²¹⁵ OM 2020b.

²¹⁶ OM 2020a.

LÄHDELUETTELO

- Björktomta, Siv-Britt (2019). Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and Chastity. *Journal of Family Violence* 34: 449–460. Saatavissa 3.8.2020: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10896-019-00039-1.pdf>.
- Danish Ministry of Social Affairs and the Interior (2020). The Agency of Family Law: If you wish to get married in Denmark. Saatavissa 3.8.2020: <https://familieretshuset.dk/en/your-life-situation/your-life-situation/international-marriages/if-you-wish-to-get-married-in-denmark>.
- Eduskunta (2020). Yleiskokous – General Assembly. Saatavissa 8.8.2020: <https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kv-jarjestot/yk/Sivut/Yleiskokous.aspx>.
- Eduskunta (2016). Tiedote: Euroopan neuvoston valtuuskunta kiirehtii pakkoavioliittojen kriminalisointia. Saatavissa 1.10.2018: <https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/EN-valtuuskunta-pakkoavioliitoista.aspx>.
- EOA (2013). Lausunto naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Istanbulin sopimus) ratifiointia käsitelleen työryhmän mietinnöstä. Lausuntopyyntö 2.4.2013, HEL 7836-5. Saatavissa 4.2.2019: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoa/1558/2013>.
- Euroopan neuvosto – Council of Europe (2020)a. Mikä on Euroopan neuvosto. Saatavissa 18.8.2020: <https://www.coe.int/fi/web/about-us/who-we-are>.
- Euroopan neuvosto – Council of Europe (2020)b. About GREVIO – Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence. Saatavissa 4.5.2020: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio>.

Euroopan neuvoston Suomen valtuuskunta (2016). Euroopan neuvoston valtuuskunta kii-
rehtii pakkoavioliittojen kriminalisointia. Saatavissa 31.10.2018:
[https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/EN-valtuuskunta-pakkoavioliit-
toista.aspx](https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/EN-valtuuskunta-pakkoavioliit-
toista.aspx).

Euroopan oikeudellinen verkosto (2020). Avioero – Italia: [https://e-justice.eu-
ropa.eu/content_divorce-45-it-maximizeMS_EJN-fi.do?member=1#toc_7](https://e-justice.eu-
ropa.eu/content_divorce-45-it-maximizeMS_EJN-fi.do?member=1#toc_7) Avio-
ero – Kreikka: [https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-el-
fi.do?init=true#toc_7](https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-el-
fi.do?init=true#toc_7).

FRA (2015). Violence against women: an EU wide survey. Saatavissa 9.9.2020:
[https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-
results-apr14_en.pdf](https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-
results-apr14_en.pdf).

Government of Finland (2018). Baseline report by the Government of Finland on measu-
res giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Pre-
venting and Combating Violence against Women and Domestic Violence. Saata-
vissa 18.8.2020: [https://www.ecoi.net/en/file/lo-
cal/1456384/1226_1547563013_baseline-report-finland-2018-doc.pdf](https://www.ecoi.net/en/file/lo-
cal/1456384/1226_1547563013_baseline-report-finland-2018-doc.pdf).

GREVIO (2019). Baseline Evaluation Report, Finland. Saatavissa 17.5.2020:
<https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>.

HEUNI (2016). Exploitative sham marriages: exploring the links between human traf-
ficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia.
Toim. Viuhko, Minna & Anni Lietonen, Anniina Jokinen, Matti Joutsen. Saata-
vissa 23.4.2018: [http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/heuni_hestia_po-
licypaper_final.pdf](http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/heuni_hestia_po-
licypaper_final.pdf).

HEUNI (2020). Lausunto asiasta VN/12734/2019: Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulko-
mailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen. Saatavissa 26.7.2020:
<https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/b36fbea5-8777-45c3-bdb3->

8275a80976fe/75fb06f8-1443-4cde-9bd6-96894e51c67b/LAU-SUNTO_20200303072220.PDF.

Ervasti, Kaijus (2012). Laki, konflikti, tuomio. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hansen, Saana & Anni Sams, Maija Jäppinen, Johanna Latvala (2016). Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Helsinki: Ihmisoikeusliitto. Saatavissa 23.9.2018: https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_netti-002.pdf.

Helin, Markku (2020). Lausunto asiasta VN/12734/2019: Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen. Saatavissa 3.4.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/b36fbea5-8777-45c3-bdb3-8275a80976fe/2a3fff85-fc02-44f7-806c-980457249e34/LAU-SUNTO_20200224142928.PDF.

Kervinen, Elina (2019). Veli pakotti Sara Mohammadin aseella uhaten naimisiin, nyt tämä neuvoo Ruotsista käsin Suomea: ”Rasismi-korttia ei pidä hyväksyä”. Helsingin sanomat 2.9.2019. Saatavissa 3.7.2020: <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006224512.html>

Holm, Pia (2009). Kunniaväkivalta oikeudellisesta näkökulmasta. Teoksessa: Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn, 134–149. Toim. Tanja Tauro & Marjo van Dijken. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri.

Helsingin yliopisto (2019). Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. <https://www.helsinki.fi/fi/kriminologian-ja-oikeuspolitiikan-instituutti/tietoa-instituutista>

Hemmo, Mika & Kari Hoppu. (2020). Sopimusoikeus. Helsinki: Alma Talent. Päivitetty 18.6.2020. Luettu 1.8.2020. Vaatii käyttöoikeuden. [https://fokus-almatalent-fi.proxy.uwasa.fi/teos/IACBXXBTAFJB#kohta:6.\(\(20\)SOPIMUKSEN\(\(20\)TEKEMINEN/piste:tB](https://fokus-almatalent-fi.proxy.uwasa.fi/teos/IACBXXBTAFJB#kohta:6.((20)SOPIMUKSEN((20)TEKEMINEN/piste:tB).

Hemmo, Mika (2006). Sopimusoikeuden oppikirja. Helsinki: Talentum.

Hirvelä, Päivi & Satu Heikkilä (2013). Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hong, Tuuli (2017). Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? *Lakimies* 3–4/2017: 362–386. Edilex: <https://www.edilex.fi/lakimies/17877.pdf>.

Husa, Jaakko (1995). Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan oikeusdogmatiikan metodologiasta. Väitöskirja, Lapin yliopisto: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

ILO (2017). Global Estimates of Modern Slavery: Forced labour and forced marriage. Saatavissa 1.9.2020: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2020). Tilannekatsaus 1.1.-31.12.2019. Saatavissa 23.7.2020: http://www.ihmiskauppa.fi/files/505/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_tilannekatsaus_1.1.-_31.12.2019.pdf.

Ihmisoikeusliitto (2020, 2. maaliskuuta). Lausunto asiasta VN/12734/2019: Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen. Saatavissa 5.5.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/b36fba5-8777-45c3-bdb3-8275a80976fe/a957a254-b243-4a74-8390-af875bcda487/LAU-SUNTO_20200303123303.PDF.

Ihmisoikeusliitto (2018). 6 syytä, miksi pakkoavioliitto on kriminalisoitava Suomessa. Saatavissa 20.4.2018: <https://ihmisoikeusliitto.fi/6-syyta-miksi-pakkoavioliitto-on-kriminalisoitava-suomessa>.

Ihmisoikeusliitto (2010). Ihmisoikeudet 2010-luvulla - Sopimuksia ja asiakirjoja. Toimitus: Arto Haapea. Helsinki: Edita Publishing Oy.

British Home Office & Foreign and Commonwealth Office (2017). Forced Marriage Unit Statistics 2016. Saatavissa 2.12.2018: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/597869/Forced_Marriage_Unit_statistics-_2016.pdf.

Jyränki, Antero & Jaakko Husa (2012). Valtiosääntöoikeus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kangas, Jenni (2012). Paha puoliso, huono huoltaja - syyllisyys avioerossa ja lapsen huollossa 1900-luvulla. Helsinki: Helsingin yliopiston pro gradu -tutkielma.

Kangas, Urpo (2013). Kenen tapa on oikeutta? Oikeusjärjestyksen sisäiset perheoikeudelliset kulttuurit. Lakimies 2013/1: 102–107. Edilex: <https://www.edilex.fi/lakimies/9391.pdf>.

Kaisto, Janne (2005). Lainoppi ja oikeusteoria. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Kajava, Marie (2018). Mikä ihmeen itsemääräämisoikeus? Amnesty International Suomen osasto. Saatavissa 8.7.2020: <https://www.amnesty.fi/mika-ihmeen-itsemaaramisoikeus>.

Koivurova, Timo & Elina Pirjatanniemi (2014). Ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

- Korteweg, Anna C. (2012). *Canadian Criminal Law Review: Understanding Honour Killing and Honour Related Violence in the Immigration Context: Implications for the Legal Profession and Beyond*. University of Toronto. Saatavissa 20.3.2020: http://cdhpi.ca/sites/cdhpi.ca/files/korteweg_cclr-understanding-honour-killing.pdf.
- Kotanen, Riikka (2010). Omistussuhteesta autonomiaan? Raiskauksen kriminalisoiminen avioliitossa ja aviovaimon seksuaalinen itsemääräämisoikeus Suomessa. *Oikeus* 2010 (39); 4: 369–395. Edilex: <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/oikeus/7517.pdf>.
- Kukkonen, Iiris (2013). *Rikokset ihmisyyttä vastaan - tunnusmerkistön ja tekomuotojen muotoutuminen*. Lapin yliopiston pro gradu -tutkielma.
- Kurkela, Matti S. (2009). *Laki ja oikeus; Lainoppi ja oikeustiede*. Defensor Legis N:o 3/2009 s. 461–469. Edilex: https://www.edilex.fi/defensor_legis/6104.pdf.
- Kääriäinen, Juha (2006). *Väkivalta ja apuun turvautuminen*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005, s. 103–121. Helsinki: Euroopan Kriminaalipolitiikan Instituutti HEUNI.
- Nuutila, Ari-Matti & Martti Majanen (2013). *RL 25 luku, vapautteen kohdistuvat rikokset*. Teoksessa: T. Lappi-Seppälä, K. Hakamies, P. Koskinen, M. Majanen, S. Melander, K. Nuotio, A-M Nuutila, T. Ojala & I. Rautio. *Rikosoikeus*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2013). *Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona*. Teoksessa: T. Lappi-Seppälä, K. Hakamies, P. Koskinen, M. Majanen, S. Melander, K. Nuotio, A-M Nuutila, T. Ojala & I. Rautio. *Rikosoikeus*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Lapsiasiavaltuutettu (2018). *Lausunto asiasta OM 33/41/2015: Lapsiasiavaltuutetun lausunto alaikäisavioliittojen sääntelytarvetta koskevasta arviomuistiosta*.

Saatavissa 4.5.2020: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/09/LAPS_lausunto_alaikaisavioliittojen_saantelytarve_arviomuistoo_07092018.pdf.

Lapsiasiavaltuutettu (2014). Lapsen itsemääräämisoikeuden käyttäminen. Saatavissa 7.7.2020: https://www.valvira.fi/documents/14444/50159/Lapsen%20itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4%C3%A4misoikeuden%20k%C3%A4ytt%C3%A4minen_Lapsiasiavaltuutettu.pdf.

Lahti, Raimo (2014). Rikosoikeuden ultima ratio-periaatteesta ja hallintosanktioiden asemasta. Edilex 7.1.2014: <https://www.edilex.fi/artikkelit/11711.pdf>.

Linnanmäki, Kirsikka (2019). Selvitys alaikäis- ja pakkoavioliittojen päättämistä sekä ulkomaisten alaikäisavioliittojen tunnustamista koskevan säätelyn muutostarpeista. OM: VN/12734/2019. Saatavissa 3.8.2020: <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/DownloadProposalAttachment?attachmentId=11526>.

MIGRI (2018). Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakasmäärä korkein sen historiassa. 5.3.2018. Saatavissa 23.10.2019: https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/ihmiskaupan-uhrien-auttamisjarjestelman-asiakasmaara-korkein-sen-historiassa.

Melander, Sakari (2016). Rikosvastuun yleiset edellytykset. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Melander, Sakari (2008). Kriminalisointiteoria - rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Mikkola, Tuulikki (2013). Ulkomaisten avioliittojen tunnustaminen Suomessa: kansainvälisen yksityisoikeuden ja oikeusvertailun näkökulmia. Lakimies 5/2013 s. 844–861. Edilex: <https://www.edilex.fi/lakimies/10993.pdf>.

Monika-Naiset liitto ry (2016). Monika-Naiset liitto antoi lausunnon työ- ja elinkeinoministeriölle. Saatavissa 23.4.2020: <https://monikanaiset.fi/lausunnot/monika-naiset-liitto-antoi-lausunnon-tyo-ja-elinkeinoministeriolle/>.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) (2020). Tvångsäktenskap och barnäktenskap. Uppsala Universitet. Saatavissa 12.8.2020: <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/tvangsaktenskap-och-barnaktenskap/>.

Niemi, Johanna (2020). Lähestymiskielto – lupa rikkoa: käsikirjoitus. Toim. Jeanette Björkqvist, Yle 28.9.2020. Saatavissa 1.10.2020: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2020/09/28/lahestymiskielto-lupa-rikkoa-kasikirjoitus>.

Norwegian Ministry of Children and Families (2019). Conditions for marriage. Saatavissa 3.8.2020: <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/marriage-and-cohabitation1/vilkar-for-ekteskap/id672620/>

OM (2020)a. Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset. Saatavissa 12.8.2020: <https://valtioneuvosto.fi/documents/1410853/5047355/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf/15a19c64-9cfd-61e0-0662-e2b1c61590b1/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf>.

OM (2020)b. Säädösvalmistelu OM004:00/2020: Pakkoavioliiton mitätöinti. Saatavissa 3.4.2020: <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM004:00/2020>.

Oikeusministeri Antti Häkkänen (2018). Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 75/2018 vp. Saatavissa 3.3.2019: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/KKV_75+2018.pdf.

OM (2012). Ihmiskauppatyöryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisu 63/2012. Saatavissa 5.9.2019: Edilex: https://www.edilex.fi/ministerioiden_julkaisut/9142.pdf.

OM (2019). Muistio 1/41/2017: Pakkoavioliittojen ehkäisyn ja torjunnan tilannekuva sekä kartoitus jatkotoimenpiteistä. Saatavissa 23.3.2020: <https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4750802/Muistio+Pakkoavioliittojen+ehk%C3%A4isyn+ja+torjunnan+tilannekuva+sek%C3%A4+kartoitus+jatkotoimenpiteist%C3%A4+.pdf/6ba42422-92ab-9ef8-b476-33b0fcf08eec/Muistio+Pakkoavioliittojen+ehk%C3%A4isyn+ja+torjunnan+tilannekuva+sek%C3%A4+kartoitus+jatkotoimenpiteist%C3%A4+.pdf?t=1548828864000>.

OM (2018). Arviomuistio: Alaikäisavioliittojen sääntelytarve. Saatavissa 1.9.2019: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160947/OMSO_21_2018_Alaikaisavioliitot.pdf.

Pellonpää, Matti & Monica Gullans, Pasi Pölönen, Antti Tapanila (2012). Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Talentum.

Piispa, Minna & Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen, Reino Sirén (2006). Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Saatavissa 30.3.2019: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152455/225_Piispa_Heiskanen_Kaariainen_Siren_2006.pdf.

Seikkula, Minna (2012). Viranomaiskoulutus kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa 26.2.2019: <https://thl.fi/documents/605877/1663634/Viranomaiskoulutus+kunniaan+liittyv%C3%A4n+v%C3%A4kivallan+tunnistamiseksi%2C+koulutettavan+materiaali/7ab409a6-a484-4f55-afe1-72a4fc27f02f>.

Siltala, Raimo (2001). Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Siltala, Raimo (2004). Oikeudellinen tulkintateoria. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Sisäasiainministeriö (2013). Ihmiskaupan uhrien auttamista koskeva eurooppalainen lainsäädäntövertailu. Saatavissa 4.4.2019: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79019/Ihmiskaupan%20uhrien%20auttamista%20koskeva%20eurooppalainen%20lains%c3%a4%c3%a4d%c3%a4nt%c3%b6vertailu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

STM (2017). Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma 2018–2021. Saatavissa 23.4.2019: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160401>.

Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä (2020). Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi. Saatavissa 8.7.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/3e8dd589-9843-4fb7-bef9-bdae9e5746be/d48353e1-bab9-4404-8066-b0c5a6bf82e6/RA-PORTTI_20200207144129.pdf.

Tapani, Jussi & Matti Tolvanen (2011). Rikosoikeus: Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2016). Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019. Saatavissa 12.8.2020: <https://tem.fi/documents/1410877/3506436/Valtion+kotouttamisohjelma+vuosille+2016-2019.pdf>.

THL (2020). "Kunniaan" liittyvä väkivalta. Saatavissa 12.8.2020: <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/kotoutuminen-ja-osallisuus/erityiskysymyksia/-kunniaan-liittyva-vakivalta>.

- THL (2018)a. Kunniaväkivalta. Saatavissa 23.8.2019: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/kunniavakivalta.
- THL (2018)b. Sukupuolistuneen väkivallan yleisyys Suomessa. Saatavissa 23.8.2019: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/sukupuolistunut-vakivalta/sukupuolistuneen-vakivallan-yleisyys-suomessa>.
- Toivonen, Virve (2017). Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti: Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa 23.10.2018: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/231641>.
- UM – Suomi ulkomailla (2018). Euroopan neuvosto. Saatavissa 3.8.2020: <https://finlandabroad.fi/web/coe/euroopan-neuvosto>.
- Unicef (2018). Child marriage. Saatavissa 2.12.2018: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage>.
- Unicef (2019). Suomen raportti lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisesta lähes kaksi vuotta myöhässä. Saatavissa 12.4.2019: https://www.unicef.fi/unicef/tyomme-suomessa/lausunnot-ja-kannanotot/yhteiskannanotto_lapsen-oikeuksien-sopimuksen-maaaaikaisraportointi.
- Uskontojen uhrien tuki UUT ry (2018). Milloin huolestua? Saatavissa 1.10.2018: <https://www.uskontojenuhrientuki.fi/uskonyhteisoista/milloin-huolestua>.
- Valvira (2018). Potilaan itsemääräämisoikeus. Saatavissa 10.9.2019: <https://www.valvira.fi/terveydenhuolto/potilaan-asema-ja-oikeudet-oikeudet/potilaan-itsemaaramisoikeus>.

Valtioneuvosto (2019). Hallitusohjelma: 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen. Saatavissa 1.8.2020: <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma/oikeusvaltion-kehittaminen>.

WHO (2005). Väkipalta ja terveys maailmassa. Toim. Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi ja Rafael Lozano. Saatavissa 1.8.2020: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/full_fi.pdf.

YK, Lapsen oikeuksien komitea (2013). Yleiskommentti nro 14: Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). Saatavissa 11.4.2020: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf.

YK (1992). General recommendation No. 19: Violence against women. Saatavissa 2.7.2020: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf.

YK (1963). 3. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages. Saatavissa 8.8.2020: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVI-3&chapter=16&lang=en.

Oikeustapaukset

KHO:2005:87

KKO:2017:57

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

EIT tapaus M. ja muut vs. Italia ja Bulgaria (17.12.2012)

Virallislähteet

ETY Vuoden 1980 Rooman yleissopimus sopimussuhteisiin sovellettavasta laista (80/934/ETY).

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 155/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1740 (2010). *The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe*. Saatavilla 13.3.2020: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17875&lang=en>.

Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1468 (2005). *Forced marriages and child marriages*. Saatavilla 21.2.2020: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17380>.

Ruotsista

Ghasemi, Tina (2016). *Brottsutredningar om tvångsäktenskap*. Skriftlig fråga 2016/17:779 av Tina Ghasemi (M). Saatavissa 3.8.2020: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/fraga/_H411779.

SOU 2018:69. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

SOU 2012:35. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap

SFS 2020:349. Lag om ändring i brottsbalken

SFS 2014:381. Lag om ändring i brottsbalken

Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Sveriges riksdag, kommittédirektiv 2017:25. Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Saatavissa 3.8.2020: http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/starkare-skydd-mot-barnaktenskap-tvangsaktenskap_H5B125.

Regeringskansliet (2017). Anders Ygeman. Svar på fråga 2016/17:779 av Tina Ghasemi (M) Brottsutredning-ar om tvångsäktenskap Ju2017/01057/POL. Saatavissa 3.8.2020: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/brottsutredningar-om-tvangsaktenskap_H411779.

Regeringskansliet – Hallituksen kanslia, Ruotsi (2014). Näin Ruotsia hallitaan. Saatavilla 18.8.2020: <https://www.regeringen.se/contentassets/6cf4d079f4294037978a3b25496b00fb/utan-omslag/finska.pdf>.